د لوړو زده کړو وزارت

کابل پوهنتون

د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکوال: پوهاند گل رحمن حکیم

ختیز د بیارغونې اداره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنۍ لړۍ-۱۷

د لوړو زده کړو وزارت
د کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکونکی: پوهاند ګل رحمن حکیم
د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمريز د کب میاشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

PROPERTY OF ARIC Established 1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمْ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د اروا پوهنې ښوونځي

لیکوال : پوهاند گل رحمن حکیم

لیکګر : صدیق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو ځانګه

مهتمم : ډاکتر محمد فرید بزګر

شمیر : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمریز - کب / ۱۴۲۰ هجري سپوږمیز

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

دا کتاب چې د «ارواپوهنې ښوونځي» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د ارواپوهنې د بېلابېلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کېږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونې او روزنې د ارواپوهنې د درېیمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلون سره بېرته د یوې مبسوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل واوښت.
هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نوې طرحې او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «ارواپوهنې ښوونځي» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څېړونکو او روزونکو د پام وړ وي، له ډېرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو ارواپوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼله او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پر ته د انسان له پېژندنې، نشو کولای د هېواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

د «ارواپوهنې د ښوونځیو» د موضوع ټاکنې او څېړلو د طریقو لپاره ځانګړي وړاندیزونه کړي دي. ځینو په ذهني د سپینو، د طبیعت په سپړلو او ځینو به په ذهني تصوراتو تاکید کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو ویشل کېږي ځینې د تجربي ارواپوهنې او ځینې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلویان ګرځي. دا پېړۍ باید د ارواپي (رواني) ښوونځیو د پراختیا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځکه چې د ښوونځیو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نیمايي څخه بیا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتیا سره، وده او پراختیا وموند، خپلې څېړنې یې په علمي بنسټ پیل او د زده کړې پروګرامونو ته یې لاره خلاصه کړه.

لیکوونکي زیار ایستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طریقه په لنډه توګه توضیح او بیان کړي.

د دې کتاب سریزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د پیل او پوهېدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کړې. بیا لومړی څپرکی د ارواپوهنې تاریخي سیر بیانوي، دوهم څپرکی د تداعي ښوونځي په هکله چې ډېر لرغونی انګلیسي ښوونځی دی او ځینې مطالب یې لا تر اوسه د تدریس وړ دي په زړه پورې تطبیقي مواد راټول کړي دي. دریم څپرکی د شعور په هکله د «جوړښت ښوونځی» تر عنوان لاندې د ذهن اجوړونکي اجزاوو توکي (عناصر)، په هکله معلومات وړاندې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی، د ا ښوونځی د ـ شعور یا ذهن په کارول او اړیکی یې د چاپیریال سره څیړي.
پنځم څپرکی د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانګړي ډول حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی. په علمي طریقه تر څېړنې لاندې نیسي. شپږم څپرکی د روانکاوی تر عنوان لاندې شعور په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل د شعور په تیاره برخه کې لټوي. اووم څپرکی د اروا پوهنې دریم بُعد یا دریم قوت « د بشري اروا پوهنې » تر سرلیک لاندې د انسان د سلوک او فعالیت په هکله، د تجربتي او عقلي اروا پوهنې د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي.

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیاره ایستل شوې چې د اروا پوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي، د مخونو او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبایي ترتیب وليکل شي.

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدر چې د کتاب په ترتیب کې او همدارنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې، د زړه له کومې مننه کوم.

په درښت
ګل الرحمن حکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو آثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنيز کتابونه يې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې څروبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون کې يې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهير کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د يو درسي کتاب په بڼه تدريسيده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب يوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان ليکوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په ورېا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه ليکوال او روغتيا پال ښاغلي ډاکتر محمد فريد بزګر څخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز کتابونه چاپ کړي دي، هيله وکړه، ښاغلي ډاکتر فريد بزګر زموږ هيله پوره کړه او دا پوهنيز کتاب يې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او ګران ډاکتر فريد بزګر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاينې ليوال
پوهنيار محمد اسمعيل يون
۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د خپرونکي سریزه

په خپله ژبه د پوهنیزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خبرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوریت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هیڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي.

پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هیڅوک نه شي ویلی چې ګوندی ما فلانی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتاب یا یو څو کتابونو کې ټوله نننۍ پوهه نه شي راټولیدی. حتی د یوې ځانګړې ځانګې یوه کوچنۍ برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدی. د بېلګې په ډول، همدا اروا پوهنه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسو، دا یوازې د اروا پوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د اروا پوهنې نورې برخې لکه د ویرې اروا پوهنه، د خوب اروا پوهنه، د هوښیارتیا اروا پوهنه، د ماشوم اروا پوهنه، جنسي اروا پوهنه، د ښځو اروا پوهنه، د بلوغ د وخت اروا پوهنه، د جګړه ځپلو وګړو اروا پوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو اروا پوهنه، د مجرمینو اروا پوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې یې په یو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سویو د پوهنیزو موادو اړتیا ده.

له بده مرغه په دې اوږده تپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سیستم هم ګډوډ شو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بیا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تیر او که وواېم بنسټیز عنصر یعنې پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان باید سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بیلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو درونده بار په غاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنرزیرونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسیله کتاب ما ته راورسید، او موږ هم د خپلو ډېرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، یانې هر یوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

ننګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلينو او درنود او قدرمن پوهاند صاحب ګل رحمن حکيم تـه د دې پـه زړه پـورې کتـاب مبـارکي وايم، او پـه ټوله افغاني مينه يې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډېرې سختې شپې ورځې په تيرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هيله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په وياړ ووايـي، چې فلانی افغان دی، د سترګو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنـګ کـې د افغـان سـيد جمال الدين مقبره ده، هغه يوازې د افغانانو وياړ نه بلکې د سيمې وياړ دی. زه غواړم چـې د دې کتاب هر لوستونکی د سيمې وياړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فريد بزګر

د ختيځ د بيا رغونې (کور) مشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)
فلسفي اروا پوهنه .... (۱)
سقراط .... (۴)
افلاطون .... (۵)
ارسطو ..... (۷)
اپیکور .... (۱۳)
زینون .... (۱۳)
دوهم څپرکی ...... (۱۶)
د علمي اروا پوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)
لومړی مرحله .... (۱۶)
دوهمه مرحله .... (۱۷)
دریمه مرحله ...... (۱۷)
د علمي طریقې نیمګړتیا (۱۹)
د نوي سیستم یا فکر پیدا ښت (۲۰)
د اروا پوهنې د ښوونځیو فهرست (۲۲)
دکارت .... (۲۴)
هابس .... (۲٤)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ اروا پوهنه (۲۶)

درېیم څېړنې .... (۳۱)

د تداعي د اصالت لرغوني ښوونځي (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځی (۳۹)

هربارت (۳۹)

د هربارت د پېدا ایښت له نظریې څخه ګټه (۴۲)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (۴۳)

د ابینګهوس د تداعي نظریه (۴۵)

د اصالت تداعي نني ښوونځي (۵۰)

تارندایک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵۴)

څلورم څېرکی: د شعور جوړونکی ښوونځی (۵۸)

د اروا پوهنې جوړښتي ښوونځی (۵۸)

د تیچنر د عقاید و اصول (۶۳)

د عمل د اصالت ښوونځی (۶۸)

د جمیز انګل څېړنه (۶۹)

د ژوند د بقا اصل (۷۲)

د جان ډیوي د څېړنې طریقه (۷۴)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جیمز اروا پوهنه (۸۲)

پنځم څپرکی (۸٦)

د سلوک د اصالت ښوونځی (۸٦)

د واټسن سلوکي نظریه (۸٦)

د سلوک علم د سکینر له نظره (۹۵)

د طبیعت او انسان اړیکي (۹٦)

د جبر او سلوک رابطه .... (۹۹)

شپږم څپرکی (۱۰۵)

د گشتالت ښوونځی (۱۰۵)

د گشتالت څرنگوالی او اهمیت (۱۰۵)

د شکل او ځمکي نقش .... (۱۰٦)

د گشتالت د ښوونځي قوانین (۱۱۱)

د جامعیت یا تعادل قانون (۱۱۱)

د مجاورت قانون (۱۱۳)

د مشابهت قانون (۱۱۳)

د پیوستون قانون (۱۱۳)

د نیک پیوستون قانون (۱۱٤)

زده کړه د گشتالت له نظره (۱۱٤)

د ادراک اهمیت په گشتالت کي (۱۱۵)

د بصیرت نقش (۱۱٦)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلوک او زده کړې اړیکې (۱۱۶)

د ژوند فضا (۱۱۹)

رواني چاپېریال (۱۲۱)

اووم څپرکی (۱۲۴)

د روانکاوي ښوونځی (۱۲۳)

اتم څپرکی (۱۲۷)

د اروا پوهنې دریم قوت (۱۲۷)

هیومانیزم (۱۲۷)

بشري اروا پوهنه (۱۲۸)

اصطلاحگانې (۰)

اخځونه (۱۳۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

سریزه :
فلسفي او اپوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توګه له سقراط څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پېژندلو پیل کړ . دوی زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړی جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او ووینې چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه، هوا، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ زرې او لومړي واحد په توګه وپېژانده او لومړی عنصري سیستم یې را مینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انګېرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډېر پېچلی معلومېږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانېږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پېژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورشېږو د همدې ګروهې (عقیدې) پر اساس فزیکي شیانې پېړه پېړه داتم په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

د هر ژوندي موجود (ارګانیزم)، جوړونکی واحد ته سلول یا ژوونکه (حجره)، وویله او د اروا پوهنې د فیلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنیادم سلوک، د ذهن د جوړونکي واحدونه، اصلي ار (موضوع)، نه ده؛ بلکې هغه شریکه طریقه ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور وو چې که موږ پوه شو چې پنځ (طبیعت)، له ساده او یکو څخه جوړ شوی دی، نو کولای شو چې د ترکیب (اجزاوو)، د ترکیبولو طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټول (کل)، هم د اجزاوو له ترکیب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله داوه چې څنګه کولای شو په حال او احوال وپوهیږو او پېژندګلوي پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهنې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دې فلسفي بحث ورو ورو د اروا پوهنې د بحثونو لپاره لار پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کیږي، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړني یونان کې سوفسطایان را پیدا شي. نو ویلای شو چې سوفسطاییان د معرفت د بحث مخکښان لارویان دي. دې ډلې فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل. په لنډ ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او
بهرنۍ نړۍ په هکله و ، بدلون ورکړ او د انسان په باب یې راو
-ګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اروایي یا روانې څیړنه توجیه او
تعریفولای شو . دې پوهانو ، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله
او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې
دحیات په فلسفه کې نغښتې ده و غږیږو . نوځکه خطابې تدریس
د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو . د همدې
فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې د ښوونکو مربیان
راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادۍ او د علم او پوهې
په صحت او ږغوالي یې پیل وکړ . خوله دې فیلسوفانو څخه ځینو
د ګمتې لاره غوره کړه ، زښت او څیزیې ، نرم او سها سیسته او بد
او نا روالي ، ښکلا او ... ښکاره او پرېښول ، دهغې ور ځای له
غرسنتي سره سم ، سوفسطایانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره
یو ځای کړل . نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت دېر
عالي هنر وګرځید . دوی به ویل چې موږ رښتنې علم ته نه رسیږو
نو باید د ژوند په علم او همدا سې په تولنه کې د کامیابۍ او بریا
لیتوب په لار پوه او بریالي شو او دا بریالیتوب د خطابې په فن کې
نغښتې دی دا نظریه لا اوس هم د ځینو نتیو اروا پوهانو له
ګروهې سره برابره والی لري .

دې نظریې سره سم د مسایلو عوارضو او ظواهرو ته پاملرنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راکړي ، د وضعې او جریاناتو پېژندنه د ژوند د کتو په خاطر مطالعه او څېړل کېږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۶۵ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطایانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تېروتنې یې څرګندولې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان و نه پېژني د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه و نه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې موږ د نړۍ په احوال او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید په هغه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او کشف په ځان پېژندنه او د ښو او خرابو بالل انسان ته ډیره ښه مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو ممنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پېژندنه په څېړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري څکه چې همدا پوهه ده انسان ته ځواکمنوي چې خپله دنده وپېژني او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پېژندګلوۍ هسته په بدن کې موجوده ده ، باید وده ورکړل شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سقراط به ویل چې انسان یو اخلاقي موجود دی، همدې وینا هغه یې ممتاز او مشخص شخصیت ګرځولی و.

سقراط به ویل چې د انسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او د دولت سره یې لري پاملرنه وشي. د انتظریه په بوه لحاظ د ارسطو سلوک پېژندونکو له نظر سره یو شان ده ځکه چې د سلوک د ښوونځي طرفداران پدې ګروهه دي چې باید د انسان د آخذې د دستګاه ارتباط له محیط سره وڅېړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي ښوونځي پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپېریال ته ډېره پاملرنه کوي، خو سقراط تر هرڅه د مخه د انسان ټولنیز چاپېریال ته ډېر علاقمند و.

په دې ډول وسینو کولونکي د اروا پوهنې علم هم دا طریقه وړاندې کړې چې ټولنیزه اړیکه مهم ګڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوي، له همدې کبله ټولنیزه اروا پېژندنه را منځته شوه او لرې نه ده چې د اروا پېژندنې په ښوونو بر خپل سیوري وغوړوي.

افلاطون:

پوهان پوهېږي چې د سقراط ډېر منلی او لوی شاګرد افلاطون (428-347) دی. که فلسفه په مشايي او اشراق وویشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سر کې راځي او مقام

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ما دې ، د بدن او نفس تر منځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې را منځته کړ. په بل عبارت د انسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل ، دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لاویلی شو چې د فلسفي اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډیره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقولاتو په سیر او د بهرنۍ نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی تر منځ یې توپیر پیدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وایي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نژدې دي . او د کمال داسې حالت بنیي چې په هیڅ ډول په محسوساتو د درک وړ نه دي . د مثال په ډول د ښایست تصور یې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته شیان په بل ارتباط ښایست لري ، د تغییر کړي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نو ځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم
هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصوراتو محل دی .

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او هغه یې د خپلې
اروا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله . افلاطون وویل د
انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کیدی شي . د
انسان تر ټولو اصیل استعداد ... او داخلي نیرو عقل دی چې ځایې
یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او زړورتیا ده چې ځای
یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس
کې ځای لري . افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي ، نوځکه
د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته
والی لري . همداسې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د
استعدادونو تر منځ توپیر ، تشخیص کې او د جمهوریت په کتاب
یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو
استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي . نو دې
اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ لمړنیو څخه لوړ دی ، نو باید
د حکومت په ډله او هغه خلک چې له نورو څخه زړور او ډیر جرئت
لري د جنګیانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوندکې یې
له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي بنا یې د کسبیانو ـ
بزګرانو ، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي . د افلاطون د اروا
پېژندنې یا اروا پوهنې دا اړخ په نوې اروا پیژندنې اغیزنه لري او

(c) ketabton.com: The Digital Library

او علمي اعتبار يې لږ دی.

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او اشراقي برخو وويشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سرکښه ده. نو اوس بايد يادونه وکړو چې د هغه شاګرد يعني ارسطو (384-322 ق م) له يوه اړخه د هغه رقيب او د هغه په مقابل کې ځای لري.

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړۍ د خلکو د عقايد و او افکارو محور يې په کلونو کلونو څرخولی دی.

دې پوه او عالم د خپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم يا جهان څه دی، نه قبلوي او دا ادعا کوي چې ذهني يا عقلي امور هم د طبيعت په نظام کې د بل هر عادي امر په څېر پيدا کېدونکي دي.

که ذهن او ماده يو د بل سره توپير هم ولري نو هغسې توپير نه دی چې افلاطون يې وايي. د ارسطو په نظر نړۍ بايد د مادې او صورت په لحاظ توجيه شي. ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پيدا کړ. ده د خپل استاد په خلاف چې حقيقت يې په کلياتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډېر وخت د عالم مثل په څېر ګانه او دا يې ويل چې بايد هيڅ، واقعي او طبيعي چاپېريال پاملرنه وشي نو ځکه د افلاطون نظر يې قبول نه کړ او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې يې زيار وکيښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ دومره واټن نشته او نه شو کولای هغه دواړه يو له بل څخه بېل او جلا کړو ځکه چې يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بل سره تړلي او دي يادونه يې هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندېږي او ځانګړی جوهر نه دی . ماده په بالقوه توګه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې يا په بله وينا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقيقي شي څخه دی . د مرمر ډبره بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمر په ډبره کې څرګندېږي .

هغه تفسير او توجيه چې ارسطو يې د عليت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګروهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې يې لري اړخ لګوي او نښتې دي اړيکه لري .

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود نه لري خو يوه استثنا يې په دې برخه کې جايز شمېرله . هغه داوه چې ، کامل وجود ، غايي صورت او يا علت العلل ، مافوق د مادې له هستۍ څخه دی . نو ځکه بايد صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخيص لپاره ، په حرکت کې دي نو دا غايي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او داسې هدف دی چې ټول ته نږدې يا جهان د هغه لور ته په حرکت او تلاښ کې دی . د دې اصل په بنياد ټول طبيعي چارې حيواني نفس او د انسان طبيعت د دې غايي د مقصد لور ته په هڅو او څېړنو لګيا دي .

د ارسطو د اروا پېژندنې يو له اصولو څخه چې د دې عصر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ارواح پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د ماده او صورت نسبت نه سره ورته دی او یو له بل سره اړیکې لري. ارسطو د دې مطلب په ایضاح کې وایې که بدن له سترګې سره تشبیه کړو نو نفس یا روح یا اروا د لیدو سره شباهت لري.

په بله وینا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او لیدو نسبت داسې دی. د بدن شته والی د نفس په خاطر دی، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او یوازې د بدن په وسیله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کړي. اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعالیت سره یو دی. همداسې چې لیدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري، د نفساني چارو فعالیت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي. د دې بحث څخه دا پایله راوځي چې ارسطو په دې ګرو دی چې رواني فعل او انفعالات، جسماني جنبه لري او د بدن د ستګاه پورې تړلې دی.

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې باید د فنا نامنونکې او منونکې چارو تر منځ توپیر وکړو، دی وایې چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نیستۍ سره له منځه ځي یعني وجود یې د بدن د غړو په ژوندیتوب پورې تړاو لري.

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښیاري هم شته چې فعل او انفعالات یې په بدن پورې اړه نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د هستۍ دا برخه تلپاتې او نه منونکې ده، د ارسطو د فلسفې همدا برخه د مسیحي او وسطايي پېړیو د حکمايانو د منني وړ وګرځېده او په کلو یې د هغې علمي بحثونه اداره کړل.

سربېره پر پورتنیو نظریو، ارسطو د ارواپوهنې په هکله خاصه نظریه لري او د دې علم لپاره یې ځانګړې خدمت سرته رسولی، دا هغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د تداعي معاني مساله راخېږي، اصول او قوانین یې منځ ته راوړي.

ځینې پوهان او د دې عصر ارواپېژندونکي دا تصور کوي چې «ډیوید هیوم» (انګلیسي فیلسوف) لومړی شخص و چې د تداعي معاني اصول یې را منځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړني ښوونکي او د لرغونو فیلسوفانو د سر سړي دې اصولو ته پام نه و کړ.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت د اصل تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قید سره منځته راوړل او هغه یې د پېژندنې تجربي قوانین و نومول، ارسطو وايي چې د تصوراتو د توجیه او د څرګندېدو د طریقې لپاره ځانګړي قوانین وجود لري، د افعال او انفعالات په تصادفي توګه نه پیداکېږي. دا دوه تصورونه یعنې د تداعي د اصولو توجیه او دا چې قوانین په نفساني چارو حاکم دي. څو پېړۍ وروسته د ارسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې راغلل او د نوې ارواپېژندنې په وده ÷ او پراختیا کې ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته د دوو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومېدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه بېره زیاته ګټه وکړي.

اپیکور : Epicure (340-270 م) د دې مذهب بنسټ ایښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړېږي. په بله وینا کلي مفاهیم پخپله د احساساتو محصول دي. او له تکرار نه د محسوساتو صورت پیداکوي. دې حکیم، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګاڼه او په دې باور و چې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې: «خو چې زه یم مرګ نشته، کله چې مرګ راغی زه به نه یم»، مباني فلسفه (۱۳۴۵ - ۵۳۴) مخونه.

د اپیکوریانو له عقیدې څخه دا څرګندېږي چې معنوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي. دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک کې وینې، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په پټو سترګو ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي، ځکه د اخوښي او لذت

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید موقتي نه وي . (پوه‌ نتون اثر) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاگردانو او پیروانو ته رواقیان وایي . زنون له خپلې پلرنۍ ټاټوبې د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړې بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تمثیلي ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاگردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانګړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زمان په تناسب ، ذهني مرتبې او درجه هم لري . لکه وهم ، ادراک ، گمان او یقین . ژوندي موجودات پر سیره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا اروا په نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرګندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبر نیا مومي . د ټولو موجوداتو لکه د بدن غړي یو غټ موجود جوړ وي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یوه جریان څخه بې خبره هم نه وي . ځکه د طبیعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د ټولو چارې او کړه وړه واجب او ضروري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، ځکه جبر هرچیرته حاکم وي . خو ددې سره ـ سره دا جبر، ازادي او دانسان اختيار ته ضرر نه رسوي . داځکه چې کله چې انسان، له ناموس دطبيعت څخه، چې مظهر دعقل کل دی اطاعت وکړي، په واقعيت کې هغه دخپل عقل اطاعت کړی دی . يعني ددې عقل، د عقل کل څخه چې پرنړۍ حاکم وي توپير نه لري، بلکه جز د هغه دی . « پوړته اثر »

د رواقيانو په هکله تحقيق او مطالعه دا څرګندوي چې دوی د زهد، اعتکاف او رهبانيت پلويان دي . رواقيانو عقيده درلوده چې د سرکښ او ياغي آس يعني نفس، جلب بايد د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهيزګارۍ او غايي هدف مرحلې ته ورسيږي .

د رواقيانو او اپيکوريانو په دوره کې اروا پوهنه د فلسفې جز حسابېده، خو د هغې دورې او اوسنۍ اروا پېژندنې ترمنځ لا شباهت شته دی . په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکيبي عناصرو په هکله څېړنه کېده، د ذهن او بدن اړيکې لکه همدا اوس د اروا پېژندنې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هيڅ شانتې د دې جوګه نه وو چې علمي اروا پېژندنه وهڅول شي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحث نه نفس پورې تړلی او هغه پې هم د پلي نړۍ پوهه شميره . سربېره پردې پر نفس اعتقاد هم جايز نه وو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وجود یې پر ښکاره حقیقت تشخیص کېده. د اروا او بدن د ثنویت فلسفه قبوله ده او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی وو.

د هغه وخت پوهانو هیڅکله د مشاهدې له اصول او استقرا څخه کار نه اخیست، او بحث یې په ډېره خوا کې په تېره بیا د بدن او روح د ټاټبرلو لپاره قیاسي جنبه ډېره لوړه وه، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عیني شواهد پیدا کړي، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل. په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو، او په لرغونو علومو یې څه ور ډیر نه کړل.

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام راوګرځو چې اروا پوهنه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او پدې چټکتیا یې د ودې وده او پراختیا ومونده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی

د علمي اروا پوهنې تاریخي سیر

د علومو د تاریخ په لحاظ اروا پوهنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژي څخه بېله او را پیدا شوه ، او که هغې ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زمانې ته ولاړ شو ، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو .

زما دا اټ اصلاً د اروا پوهنې تاریخ نه شرحه کوي یوازې - روانې مرحلې او نظرونه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړې او لنډ ډول بیانوي .

اروا پېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیداکېږه او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نژدې شوه . تجربي اروا پوهنه له نیمایي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیايي وده او پراختیا ومونده . تجربي اروا پوهنې په دې ترخ کې څو مرحلې تېرې او شاته وغورځولې .

۱- لومړۍ مرحله یې د وبر (weber) ، فخنر (fechner) ، هلم هلتز (Helmholtz) ، او ویلهم وونټ (wilhem wunt) په ظهور

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ثرگند ید وپیل او په اروپا او امریکا کې یې تجربه گاوی رامنځ ته کړې . دې ځلور کسو اروا پوهانو ته د نیږیولو ټری له نظره کتل او د طبیعي علومو د طریقې او روش تر اغیز لاندې راغلي وه په دې کمې روش او طریقه کې چې د وخت په مادي او میکانیکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثیر ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب ځنځه کار واخستل شو .

۲ - دوهمه مرحله یې بریالیتوب یعنې د علمي طریقې په اصل پیل ، څو د انسان د ویرې تغییر منورتکي پر بدیې ته پام ونه گرځول شو . دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نیمایي پورې دوام وکړ . په دې مرحله کې د ویرو اروا پیژند ونکو د علمي - طریقې په قالب کې ځان مقید رلیده . نو د اروا پېژهنې مو ضوع ته یې تغییر ورکړ . د علمي طریقې په کارولو سره عیني پایله لاس ته راوړي . په دې مرحله یا دوره کې اروا پیژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کیږي . د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهمیت پیدا کوي .

۳ - په دریمه مرحله یعنې د لومړیه نړیوالې جگړې له پیل (۱۹۳۹ - ۱۹۴۵) نه (۱۹۶۰) ترلسیزې پورې د ویر سطحي او موضعي څیړنې سرته ورسیدې او نسبي نتایج او موخې هم په لاس راغلي ، څو د انسان پیژند نه په کامله توگه حل نه

شوه . په دې دوره کې د احصایې او ازمینو په مرسته د انسانانو کارونه په مقایسوي ډول یو د بل سره اندازه کول ، په همدې دوره کې د څېړنو لکه بدله ، اجتماعي ارواپوهنه ، صنعتي ارواپوهنه او د کوچنیانو ارواپوهنې پراختیا وموند ، او د افرادو په هکله یې صرف د پاره پېش بیني او تخمین ځای ونیوه او برسیره پر دې د څېړونکو او نوسنګو او ارواپېژندونکو پام دې ته وګرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو د انسان په جزیي مسایلو هم څېړنه ناقصه ده . همداسې د یوې احصایوي څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقیده وي .

د دې مرحلو په سیر او تیریدلو په نتیجه کې د څېړنو منتقدینو پام کامل انسان ته راوګرځید او د ارګانیزم اړیکه یې په کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونیوه . د بیولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومیږي چې که یو غړی په درد یا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کیږي همداسې که د بدن یو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي یا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شریک وي .

په همدې ډول د ټولنیزې ارواپوهنې او ټولنیز تمدن څېړنو ثابته کړېده چې متنوع انسان ، منفرد او یوازې انسان په نړۍ کې وجود نه لري یا یې د انسان پېژندنه په کلي توګه بې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنیز مدنیت د پېژندنې څخه امکان نه لري. په کلي ډول، انسان
یې په موجوده زمانه کې خلقوي خوځښنه یې په تېره زمانه او د لوړ
په خلاقه تجربو کې نغښتې وي او راتلونکې زمانه جوړوي. (راګسته، ۱۳۴۸، ۹۰)

د علمي طریقې نیمګړتیا : په دې کې نه شته چې علمي
او عیني طریقه د شخصي عقایدو څخه بېله او لوړه ده خو باید پام ولرو
چې د فزیکي علومو د طریقې نقصان د بشري علومو په څېړنې او مطا-
لعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کېږي. نو څه باید وکړو؟

د میتودولوژۍ مساله ډېره مهمه او په دې اثر کې نه ځائیږي.
خو په لنډ ډول ویلای شو چې علمي طریقه یې له تمدن د بصیرت
څخه د انسان پېژندنې له پاره نارسا او نا کافي ده. د دې امر
دلیل دا دی چې لکه وویل شي : منتزع انسان یې له دې چې له
ټولو سره اړیکې ولري او یې له دې چې په تمدن کې ریښه
ولري، وجود نه لري. نو چې داسې ده، باید داسې طریقه
وکاروله شي، چې وکړای شي دا څوخواړې معما یا پدیده په
ښه توګه وپېژني.

بل دلیل دا دی چې پوهان په دې عقیده دي چې
تمدني تحول د بیولوژیکي یا حیاتي تحول ادامه یا وروستی
برخه ده، نو که دا اصل صحیح او قبول کړو نو ټولنپوهنه
او بیالوژي د انسان پېژندنې دوه اساسي ستنې او پایې دي.
دریم دلیل دا دی چې د انسان ژوند، مرحلې او مرتبې لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

: په لومړي مرحله کې، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت اړتیاوې. په دریمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي. د انسان دا مقامات اعتبار لري او دا ښیي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري په لومړي مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي، د نورو علومو د طریقو څخه ډېر اهمیت لري.

په دویمه مرحله کې د ټولنپوهنې طریقه او په دریمه مرحلې کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوانینو څخه کار واخستل شي.

په پای کې کله چې انسان په «صورت د کل» وپېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او باعتباره طریقه رامنځ ته شي.

د نوي سیستم پیدا ښت: څنګه چې هر فکري سیستم د تیرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته کېږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوی فکري نظام که اروا پېژندنه وي او یا نوره، ځانګې، په څو خصوصیتونو اتکا لري.

۱- لومړی دا چې نوره پوه او مفکر پیدا کېږي د متقدمینو افکار نده کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهمه: نوې فرضيه او اصول راپيژني او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

دریمه: دخبرې مشخصه طريقه تعينوي.

څلورمه: بيا ځانګړه موضوع او حدود يې ټاکي.

پنځمه: بيا دخبرې نتيجه او اهداف څرګند وي.

کله چې اروا پيژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او ديوه ټاکلي علم په څېر را منځته شوه . نو په تدريج سره علمي تکوين پيدا کې. نو دې موجب شوه چې د پورته نظريا تو سره سم، داروا پيژندنې بيلابيل ښوونځي او نظريونه را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقيده دي چې دانسانانو د فعاليتونو او تولوی بواړخيزه لاره د دوی په څېر او ددوی د عمل په ساحه کې مسيردی. وو دوړنې ...

په هر حال اروا پيژندونکي عقيده لري چې د مکاتبو وجود، داروا پيژندنې په وده او پرمختګ کې ډیر اغیز لري ځکه هر مکتب او ښوونځي چې يوه لاره ټاکلې ده په مغز کې نوې خبرې کوي او څه چې نوې پيدا کوي داروا پيژندنې حدود دو ته پراختيا ورکوي. نو انسان بايد د هر ښوونځي دعقايدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلويان يې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دارواپوهنه

د ښوونځیو نښولیک «فهرست»

۱- د اصالت تداعي ښوونځی[1]: دا یو لرغونی انګلیسي ښوونځی دی. د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او تړده کېږه ده. له ۱۹۰۳ څخه راپدېخوا دې ښوونځي په روسیه کې د څلاب انګېزې بڼه ځانته غوره کړه.

۲- د ذهني جوړښت ښوونځی[2]: د دې ښوونځي سرچینه په آلمان کې ده. د دې ښوونځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی.

۳- د اصالت عمل ښوونځی[3]: دا ښوونځی په 1898 کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شو چې اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له هغو څخه ګټه اخستل و. د دې ښوونځي د فعالیت او موخو (اهداف) ساحه ډېره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوک ښوونځی[4]: دا ښوونځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو، په دې ښوونځي کې حرکتي فعالیتونه ډېر اهمیت لري.

1- Associationism 2. Structunalism

3- Functionalism 4. Behavioalism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- دگشتالت اروا پوهنه[1]: دا ښوونځی په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع یې درک دی.

۶- د روانکاوۍ ښوونځی[2]: دا ښوونځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع یې میل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه (ذهن ناګاه) ده.

څنګه چې لیدل کیږي دا ښوونځي د نولسمې پیړۍ په پای او د شلمې پیړۍ په پیل یانې د ۱۸۷۹ کال څخه تر ۱۹۱۲ کاله پورې منځته راغلل نو بې ځایه به نه وي که و پوښتل شي چې دا څه علت او سبب و. د اخرې پیړۍ پیل د ارواپوهنې د نویو ښوونځیو په لحاظ تر دې حده ګټوره وه. نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له یوې خوا باید د علومو د غې ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچوو او له بل پلوه څنګه چې هر ښوونځی په واقعیت کې د تیر ښوونځي په مکله اعتراض دی، نو ځکه د تاریخي سوابقو له نظر نیولو څخه پرته د نویو ښوونځیو په ماهیت نه شو پوهیدلی. همدا سبب وو چې په (۱۷) پیړۍ یعنې د علمي نهضت[3] په پیل کې د کارت[4] (1596-1650) د وماس[5] د هغه وخت ارواپوهانو په مقابل کې چې د سکولاستیک[6] له ښوونځي څخه الهام اخستی وو، طغیان وکړ او په دې ډول یې د ارواپوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons

4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

دیو نوي ښوونځي لور ته گام اوچت کړ. دکارت او هابس پرته له دې چې دا روا پېژند نې په جلا کولو د فلسفې څخه زيار وباسي کوښښ وکړ چې اروا پېژند نه د مادي او طبيعي علومو د پراختيا سره همآهنگ کړي، نو په دې ذهنيت دوی وغوښتل چې د خپل يو نوي اصول او معلومات د انسان او حيوان د سلوك او فعاليت په هكله توجيه كړي. يا ئې د مغزي اعمال پر مغزي اساساتو چې ئې مغزه ته انعكاس ويل كېږي استوار کړي.

دکارت: د دکارت له نظره انعکاس د سيالي مادي جريان دی چې د اعصابو په مسير کې له حسي اعضا وڅخه د مغز په لور او بيا د مغز څخه د عضلاتو په لور ته سير يا تگ او راتگ کوي. دکارت د روح مرکز مغز وشميره او په دې عقيده و چې د انسان په هر وګړي کې يو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري. دکارت دا ګروهه هم لرله چې حيوانات د تعقل قوه او توان نه لري، سلوک او حرکات يې کاملاً ماشيني او د بدن حرکاتو پورې تړلي دي. دکارت د عقلي مذهب لاروی دی. منطقي استدلال او عقل يوازيني عامل د معرفت او د حقيقت د پيدا کولو وسيله گڼي.

هابس: هابس په دې لار کې د دکارت څخه هم يو گام پر مخ ولاړ او ټول اروايي کړه وړه يې د فزيکي حرکاتو معادل حساب کړل. هابس عقيده درلوده چې د خارجي يا بهرنيو مر

تحریکات د حسي الاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي. وروسته دغه داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیرې یا ساکنې انرژي په بڼه خاطرو او افکار جوړوي او باقي پاته کیږي.

هابس دغه طغیان د هغې زمانې د متعارفو اروا پوهانو په مقابل کې یو اساسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پیړۍ، انګلیسي فیلسوفانو هغې طرحې ته یې اختیار ورکړه او د اروا پوهنې د اصالت تداعي سنګر وګڼې یې را منځته کړ. و دورت ر ۱۳۴۸-۷-۲۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

معاصرې چې د ګاليله په زمانه کې د طبيعي علومو قوانينو د هغه وخت د ارواپوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې دورو نورو علومو يا نې کيميا او فيزيولوژي چې نوې وده او پراختيا موندلې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زيات اغېز وکړ.

لومړی د کيميا کشفياتو او بې شمېره پراختيا، د فلسفې پوهان په دې اند کې کړل چې بايد د تحليلي ارواپوهنې ښوونځی رامنځته کړي چې څنګه کيميا پوهان غوندې چې د طبيعي بېلابېلو ترکيباتو عناصر پيداکوي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو او سلوک اصول او قوانين سره تاليف او تدوين کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې يو نوې پېړۍ او جالبه طريقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې يې ژوره اغېز وکړه فيزيولوژي وه دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پيل څخه وروسته د يوه تجربې علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې يې ځينې کشفيات سرته ورسول چې په کلي ډول يې د ارواپوهنې له مسايلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طريقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسايل دي؛ د فزيولوژۍ پوهان له خوا تر مطالعې او څېړنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې نیول شوی و. په دې ډول دفزیولوژی معلوماتو او کشفیاتو د اروا پېژندنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهمیت درلود او د دې علم تجربي، طریقې او روښانه د نوې تجربي اروا پېژندونکو له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربي اروا پوهنې لومړی لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني اروا پوه «وونت» په واسطه د لیپزیک په ښار کې جوړ شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د اروا پوهنې د یو لابراتوارونو په ځانګړې توګه په المان او امریکا کې د فزیولوژی په «تجربه ځایونو» کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې اروا پوهنه په ۱۹۰۰ کال کې یوه تجربي اروا پېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال اروا پوهنه په ښه او بشپړ ډول شرح کړو، نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي بیالوژی «په تېره بیا د پرمختیایي فرضیې» او روان پژشکي اغیزې هم په اروا پوهنې ورزیات کړو. د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بیولوژی، په ځانګړې توګه په پرمختیایي فرضیه کې د ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوی وې چې نه یوازې د لرغونې اروا پوهنې له پاره بلکې د فزیولوژی او فزیک له پاره هم نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین او ګالتون د افکارو تر اغیزې لاندې، نوې مسایل لکه: د توارث

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروايي ودې، توکم (نژاد)، حیواني اړیکو پوهنه، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نور مسایل د هغه وخت د اروا پوهانو ونډو په اغیزو او څېړنو (اکتشافاتو) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د ګړو د اروايي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازمېښت په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقې سره، په اروا پوهنه کې يې نوې څېرکې د نوې اروا پوهنې تر عنوان لاندې ور زیات شوه.

بلې برخې د علم، چې د دې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه روحیاتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د فلسفي پېړۍ په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډوالي په خاطر دا کافي ده چې ووېل شي په تېرو پختونو کې د رواني ناروغانو علاج د پېړۍ خاشینونکي او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس پېژندنه شوه. په عامه توګه د دې پېړۍ رواني طبیبان په دوه ډلو ووېشل شول، یوه ډله به روحي ناروغۍ د رواني علتونو معلول او بلې ډلې به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په دې وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار ایست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په لږ ډول جبونکي، ذهني اختلال کشف شوي و. خو پوهان نه شو کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغیو کې تعمیم او اثبات کړي چې په همدې طریقې سره به د بدني علتونو پلټنه یا نو بې له کوم علمي دلیله یې د ول مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسایلو او طریقو پیدا کېدل وروسته د دې لامل شول چې د ارواپوهنې او فلسفې زوړ ارتباط یو د بل سره وشلېږي او په منځنیو نو نه وتوانېدل چې د ارواپوهنې څوکه د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې ارواپوهنې طغیان د زړې ارواپوهنې په مقابل کې د علمي طریقو، فنونو، بېلګو او همداسې د علمي معیارونو اندازه د نظري او تیوریکي مسلو په پرتله بېخي ډیروو. د بېلګې په توګه لرغونو ارواپېژندونکو به د زړه کړې په هکله یوازې د حافظې په اثارو او د شخصي خاطراتو په تفسیر اکتفا او بسنه کوله. خو نویو ارواپوهانو به د تجربي څېړنې په موخه ټینګار کاوه.

د نویو ارواپېژندونکو د ۱۹۰۰م له پاره د ارواپوهنې تعریف هماغه پخواني تعریف یا نو "د هوښیارۍ یا شعور" وو. اما عملاً به یې قدرتونه، توانونه، لیاقت او مهارتونه د هوښیارۍ د مختلفو حالاتو په پرتله ډېر شرحه او مطالعه کول. په بله وینا نویو ارواپېژندونکو په نظري لحاظ په تحلیلي ارواپوهنې چې د کیمیا له علم څخه یې الهام تر لاسه کړی وو عقیده درلوده چې پېچلې او مرکب افکار او عواطف یې د ساده او بسیطو عناصرو لکه احساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذهني تصویرونه او ابتدايي اولومړنيو حسونو ترکيب باله. خو عملاً يې دا نظري هدفونه هيڅ وخت او پام لرنه يې نه ورته کوله په نظري لحاظ دا صالت تداعي سړونکي، پيروان وو. خو عملاً يې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو، کلاسيک اصول او د څيړنو د نويو طريقو تر منځ پيدا شو. نو د نويو ارواپوهانو د نوکو لپاره يې ښه فرصت برابر کړ.

څو د ارواپوهنې د اساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، يعنې هوښيارې د ارواپوهنې د اساسي موضوع او د باطن يا نفس مشاهده[1] د څيړنې د يوازنۍ طريقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه کړي.

د شلمې پېړۍ په لومړۍ لسيزه کې نويو ارواپوهانو د سلوک موضوع ته چې «ښکاره شعور» پورې اړه لري، پاملرنه کوله او په خپلو تجربو او څيړنو کې يې د عيني طريقې څخه کار اخست. له بلې خوا هغه ارواپوهان چې د روان کاوۍ پلويان وو نو د «پټ يا ناپاره شعور» څيړنې او مطالعې ته يې د «ښکاره شعور» څخه ډېر اهميت ورکاوه او په دې عقيده وو چې د ارواپوهنې اصلي او ژوره څيړنه بايد د شعور په دې ناپاره برخه کې سرته ورسيږي.

نوي ارواپوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آيا د تداعي

---

1 - Introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلق اصل، د زده کړې د نظر یې او تیورې که لپاره ارزښت لري که نه په دې عقیده ده چې د محرک او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

دې اروا پوهانو د سلوکي پوهانو په څېر چې د انسان سلوک او عمل یې یوازې مجموعه د ساده او پېچلو عکس العملونو، پېژندل، د انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظریه کې دا ګلیتزم وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی.

په همدې ډول نوي اروا پوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «ښکاره شعور» یوازې د حسي عواملو ټولګه ده، چې په مختلف ډول سره ترکیب او تلفیق شوي، هم ایراد نیوه او په دې عقیده وو چې په دې فرضیه کې هم د کلیت اصل یا فې وحدت او د انسان هویت له نظره لویدلی دی. دا اروا پوهان په دې عقیده وو چې د انسان شخصیت دوه رکنه لري، چې یو یې وحدت او بل یې هویت دی. هویت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زماني په اوږدو کې محفوظ وي، خو شخص دا احساس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون یا پروسږکال و... او یا به سبا او بل کال تصمم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهېږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمایز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصیاتو کې له نورو څخه توپیر لري. (سیاسي: ۴۵).

مختلفه او متضاده فوې فرضیې ترڅېرېږي او انما یښت لانګ دي امکان لري، د دې فرضیې قوت او ناتوانی یوه ورځ د دې بحث، علي مدارکو او استدلال له کبله حل وفصل شي خو دا اروا پوهنې د بیلابیلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنوونځیو د ارزښت په هکله به ګران کار وي چې په ښکاره ډول قضاوت وشي

دا ځکه چې د یوه روحي سنوونځي

اهداف به په ډېرو ستونزو او زیار وکړای شو چې په علمي دلایلو ثابت او یا رد کړو.

د یوه اروایي سنوونځي د ارزښت د تعین لپاره باید د هغه ګټې او یا بې ګټې توب په ثبات او په دوه زمانه کې ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونیول شي. ترڅو سمې قضاوت او اطمینان حاصل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی[1]

په ښې ارواپوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده ، په دې وروستيو کلونو کې د اجملې چې « څنګه زده کړه کوو » د تجربې او نظري ارواپوهنې د څېړنې او تحقيق له مهمو مسايلو څخه يوه مهمه مسئله ده . د زده کړې بيلابيل شکلونه لکه د نومونو يادول ، د بې مانا کلماتو فهرست ، د يوې معما د زده کړې طريقه ، د ښه يا بد عادات زده کول ، د يوې قيافې يا صحنې څېره حافظې ته سپارل او يا د مخې بيا پېژندل او توصيف کول او يا هم شي نورې ورته مسئلې د ډېرې څېړنې او تحقيق موضوعګانې دي.
خو د حيرانتيا ځای دی چې د ارواپوهنې په لومړنيو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هيڅ فصل نه دی راغلی . لا وليام جيمز[2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۵ کال کې يې د « ارواپوهنې اصول » تر عنوان لاندې بشپړ کړ داسې کوم فصل نه تدوين کړی او نه يې د زده کړې يادونه کړې ده .

1- Associationism. 2. James. W.

لرغونو ارواپېژندونکو یوازې د بیا په یاد راوړلو د هغو مو اوشینونو چې مخکې یې زده کړې وي، ډېر تبیانات او شرحه ورکړېده. خو د زده کړې د عملیې په برخه کې یې کومه تجربه نه وه پېل کړې. دوی د زده کړې د عملیې په هکله، کلي فرضیه دلهډ چې هغه د تداعي فرضیه وه. خو د دوی د دغې فرضیې مبدا او منطور د زده کړې عملیه نه وه، بلکې دوی یوازې د بیا په یاد راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله.

لرغونو ارواپېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې افکار له کومه کېږي؟ دا ځواب ورکاوه چې د افکارو له جریان او تشکیل له ترڅنګه تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم یو په بل پسې راځي، لکه نو موږ افکار یو له بل سره یو ځای او تړلي یي. دا د ارواپوهنې د تداعي د اصالت ښوونځی چې د انګلیسي ارواپوهنې یو زوړ ښوونځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی ښوونځی

ځینې ارواېي یا نفسي پدیدې یا مسلې یو له بل سره داسې اړیکې پیداکوي چې د یوې حادثې پیداکېدل په صحنه د وجدان کې په څنګ سره هغه بله حادثه را یاد وي یا دغې حادثې ته تداعي یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

همغږي «همخواني» وايي .

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومره لرغوني ده چې کولای شو هغه د ارسطو په کتاب کې چې د «حافظې» ترعنوان لاندې ليکل شوی دی پيدا کړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې ده ، او ويلي يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې چې الف فرد ب ته ور په يادکړي نو د الف او ب تر منځ به رابطه څه شی وي ؟ . وايي چې : دا رابطه به يا د شباهت . تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيدا شوې وي چې ته تداعي وايي . د بيلگې په توگه که يو څوک دوستي او د هغه په ليدو سره کوم بل شخص در په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا دې سره ورته دي ، يا په کلي توگه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی موخوا سره يو ځای ليدلي دي . دې د رې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انگليسي طرفدارانو «د تداعي قوانين» ويل . او کله هم دا درې اړيکې يې خلاصه کړې او د يوه قانون ترعنوان لاندې د «مجاورت قانون» نوم پرې ايښی دی .

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نوميږي د تولو افکارو ، اصل او منشأ «احساس» بولي . دا ځکه چې د ده په گروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيدا کيږي خو په لومړي

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي د رېځو یا حسي دستګاه له خوا
نه کسب یا حاصل شوي .

څوچې انسان یو شي ټوله یا یوه برخه یې ځوانه وي لیدلی یا احساس کړی د هغه شي تصور یا تجسم نه شي د رلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې له ځوانۍ دا سې تجسم څخه پرته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه بل تجسم یا تصور ته ورسېږو . نو ځکه ټول خیالونه یا انځور ګري به د انسان کې د حرکتونو یا جنبشونو حکم لري ، او د هغو جریانا توبقا یاوې دي چې د انسان په احساس کې جوړ او ترکیب شوي دي . له احساس څخه وروسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پیدا کوي دي او له منځه نه ځي .

هابس دا یولي مختلفو استعدادونو څخه یوازې دوه اصلي فعالیته مني دي ، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دي چې دا په خپله په یاد راوړلو حکومت کوي . که څه هم هابس په خپلو لیکنوکې د «تداعي» کلمه چې نورو لیکوالو وروسته پېشنهاد کړه ، نه ده کارولې خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبرې کوي وايي : دا فکار او تصویرونه چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پرله پسې والی تنظیم کړي دي . نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د محاورت له طریقه بیانوي . هابس بیا دا دواړه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه کوي او د یوه «حرکت»(1) نوم پرې ږدي .

---
(1) Motion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هابس په آند يو بهرنی څيز زموږ په حواسو، چې ټن هغه څيز ته انګيزه[1] (د مثال په توګه نوري امواج ، د صوتي ارتعاشات ...) وايي ، تاثير کوي. دا انګيزه د حسي دستګاه په مرسته دارګانيزم داخل ته نقل کوي. څرګنده چې محرک يا انګيزه په خارج کې قطع هم شي. د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کيږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدريجي توګه کميږي، څو په پوره توګه له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصوير او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتيب څرګنده چې د تصويرونو توالي له انګيزو څخه اوږد او دوام داره دی. نو همدغه موضوع د افکارو د روستي جريان منځته راوړي. په دې ترتيب سره هابس تول اروايي مسايل، د فزيکي مفاهيمو او عباراتو په جامه لکه حرکت ، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بيان کړيدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې يو بل اضافي عامل هم دارګانيزم په وجود کې ومني او هغه دارګانيزم عکس العمل دی چې د انګيزې څخه وروسته د عضلاتي حرکتونو په واسطه څرګنديږي. خو د دې حرکت سمت يا لوری له باندې (خارج) څخه نقل نه کوي، بلکه دارګانيزم له داخل څخه سرچينه اخلي. دا عکس العمل يو حرکت دی چې ارګانيزم يوه جسم ته نژدې کوي او يا له يوه جسم څخه يې لرې کوي او د اجتناب سبب يې ګرځي. د بيلګې په توګه مينه د حرکت لومړی مرحله ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړدې والي سبب ګرځي او په نږه بدوالي یا تنفر هم د حرکت ابتدایي مرحله ده چې دلري والي یا اجتناب سبب کیږي. ځینې تمایلات (مینه، نکه د ډوډۍ اشتها ذاتي او فطري ده خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي.

د اصالت تداعي مخکښان

په اوه لسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او روږونکي جان لاک[1] لومړی شخص وو چې د عقل معلومات فطري او ارثي ده کړه لې د اروایي روزنې[2] او ذهني ورزش له طریقه رد کړه. د هغه په نظر لنږ افراد یا ټولنې لیدل کیږي چې بې شانتې طبع، سرشت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږېدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په دول وي، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی. هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې د غه ډول فکري طرز د تجربه ګرایۍ[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت ومونده د غه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خرد ګرایي[5] باندې مستقیماً حمله وکړه ځکه چې د غو دوو فیلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچینه بلله. جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي. ځنګه چې ذهن له ځینو نورو ځخه جلا دی، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینو نورو تصورات[6] دي.

---

(1) Jan lock. (2) mental disicipline.

(3) tabula rasa. (4) empinicism. (5) rationalism. (6) Ideas.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي يې دافکارو د پیوستون عامل باله .
د هغه په عقیده افکار به یا ساده وي یا مرکب . د افکارو ترکیب يې له بل سره د ذهن يې فعالیت دی . چې په « ارواي کیمیا » هم یا دیږي او وروسته د ارواي پيدا ایښت[1] د نظریې سبب وګرځید .

د دې لپاره چې ارواي تداعي منځته راشي نوجوان لاک په یو د ول داخلي حواسو هم عقیده درلوده ، نو کله چې ذهن به حسي تاثرات پیدا کړل دا تاثرات به په مبهم ډول یو پر بل پراته وو . خو ذهني دستګاه سربیره پردې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود ، داتوان يې هم درلود چې هغه وپيژني ، اندازه یې کړي او تعمیم ورکړي . یعنې کوم شي چې د مجاورت ، مشابهت یا ورته والی او تضاد له طریقه افکار او ذهني تصورات یو له بل سره پیوند کړي .

دلاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه دارواي ورزش یا ذهني دسپلین څخه ، دعادت پیدا کولو طریقې ته تغیر ومومي دلاک افکارو ، ارواپيژندونکو ته نوې لار پرانستله او د دې سبب شو چې له وراثت څخه محیط ته پاملرنه وکړي . د ښوونې او روزنې په لحاظ د لاک د نظریې مفهوم دادی چې په مدرسه کې ښوونکی د کوچنیانو د اروا معماران او جوړونکي دی . اصلي دنده يې د پرو ګرامونو جوړول او اجرا ده . خو په دنده کې ښوونکی ښه عادتونه پیدا کړي .

---

(1) apperception .

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روزنې ته پاملرنه وکړي باید دحواسو روزنې ته پام وګرځوي .

د جان لاک دا نوي نظرونه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر اوه‌لسمې پیړۍ پورې د ښوونکو او مربیانو کار دا و چې د زده کړې پخوانۍ نظریې تعبیر او تفسیر کړي ، یعنې اروايي ورزش او دسپلین به یې بیانا وه. دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اولسمې پیړۍ تر پایه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي دروستي ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه :

هربارت[1] د سپینې لوحې د نظر سره د تړاو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه ، د نوې عملي اروا پوهنې بنیاد کېښود. د دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و، نوځکه په اروا پوهنه کې یې په زړه پورې نظر یې وړاندې کړې . او په خپل وخت یې د زده کړې نظام یا سیستم کې پراخ انعکاس درلود . هربارت ډیره مینه او علاقه درلوده چې انساني علومو اصول ، د فزیک او بیولوژۍ پر اساس بنا کړي . هربارت

---

(1) Johan Friedrich Herbart.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروا پېژندنې ته د «ذهن کیمیا»(۱) په سترګه ګڼل. ځکه د دې امله د اروا پېژندنې نقش یې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا ارواېي حالتونو کې(۲) مطالعه او څېړه. ده به لکه یو کیمیا دان غوندې د اروا پېژندنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکیب، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کوله.

د هربارت د اروا پېژندنې طرفداران د ارواېي حالتونو اروا پېژندنه یو اصیل او مسلم حقیقت پېژني چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندېږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خواشیني(۳).

ارواېي حالتونه، د ارواېي فعالیتونو یوازینې عناصر دي، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدا ایښت خزانه(۴) جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر څه وخت د یوه یا پید ایښت مرحې چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارت په عقیده ذهن د ارواېي حالتونو ټولګه ده. په واقعیت کې د نویو ارواېي حالتونو د یووالي یا جذب په تېرو ارواېي حالتونو، د ارواېي عملیې یا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي.

د هغه په عقیده ذهن لکه د یخ ټوټه چې په اوبو کې لامبو وهي او ډوب

---

(1) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه یې په اوبو کې پټه وي. د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري. هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، نوې تجربې تعبیر او تفسیر وي. هر نوی احساس هم له پخوا نه تجربې څخه په کلي توګه بې مفهومه وي.

هربارت، ذهن په ښکاره یا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، تر عنوانونو لاندې په درېیو برخو وېشي. هره خاطره یا تاثیر چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي. نو هر وخت خپل ځای بدلوي. په هره شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي.

یوه د دغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي حتی د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیات باسي چې روښانه شعور ته داخل شي. د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تېرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي. هر یو د دغو افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راګرځي هر وخت چې یو فکر یا خاطره په پوله پسې د ولو روښانه شعور وجدان کې داخل شي نیمه وسته په ښه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کېږي. هربارت د دې تجربې له کبله، د تکرار (تمرین) په اصل یو شی او د تداعي اساس یې داسې ول معرفي کړ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا څېزونه یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لږ څو نې افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې منځته را وړي، دې پدیدې ته تداعي وايي.

د پیداینبت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې:

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱- حسي مرحله ۲- حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړونه هم په هغه کې شامله ده. ۳- ادراکي مرحله.

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د نویو ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او بیا د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي.

د هربارت د پیداینبت د نظریې پر اساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر څخه پیداکیږي. په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده.

د هربارت د پلمیانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي، باید د هغوی د پاملرنې ور وګرځوي. ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې او مشاهدې، له طریقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه[1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړی شي. د ښوونکي موخه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري.

---

(۱) circle of thought.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو بریالی ښوونکی باید هغه وپیژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه وخت بریالی او ګټور وي چې دا مرحلې په ځیر سره رعایت شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری (چمتووالی)، ۲- د مطالبو وړاندې کول. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم ۵- په کار اچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او ربښتیانه شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تیرو زده کړو په تکرارولو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بیلګې په توګه د لامبو وهونکو څیزونو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکو اجسامو لکه بالون، د اوبو پوقانې، لرګي، کښتۍ او داسې نورو شیانو یادونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندې کول: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو احساس په شکل د تجسم او ښودلو په طریقه وړاندې کوي. د بیلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیمابو په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجربه: که ښوونکی دوه لومړی مرحلې په ښه صورت سرته رسولې وي نو زده کوونکی وینې چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغونه وجود لري. له دې کبله ځواني او وسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې یو له بل سره اړیکي پیدا کوي. د تړون او طبيعي ورته والي له کبله یو له بل سره پیوند پیدا کوي.

۴ـ تعميم: په دې مرحله کې زده کوونکي زيار باسي چې د دوه ولو مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د یو کلي حکم او اصل په صورت بيان کړي.

۵ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوی زده شوی د نورو مطالبو د توضيح لپاره چې په لاسبو وصلو مربوط دي، کارول کيږي. د اکار د مسئلو د حل له طريقه سرته رسیدلی شي. ښوونکی ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي، چې کښتی له فولادو څخه جوړه ده، نو ولې په اوبو کې نه ډوبيږي. يا داچې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آيا يو خاص شی په معين مصايافو کي لامبو وهلی شي او که نه؟

د هربارت پلويان زيار باسي چې نوموړي مرحلې د تدريس د کلي طريقې په عنوان وکاروي.

په واقعيت کې هربارت بايد د علمي او تربيتي اروا پېژندنې بنسټ ايښودونکی او مخکښ وپيژندل شي.

د هربارت طريقه په نورو هېوادو کې د وونټ[1] له خوا په المان کې او د تیچنر[2] له خوا په امريکا کې تعقيب شوه او د جوړښت، ساختارګرايي ښوونکي[3] او حواسي د باطني يا نفسي طريقې[4] د راځرګندولو او منځته راتلو

(1) wundt.w. (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه څرګندیږي چې هربارت له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کړې ونکي پوهه او معلومات زیږیږي، نو باید هغه د علمي تداعي ګرا یانو مکتب وګڼل شي او له بلې خوا د هغه ښوونې او لارښوونې د علمي تجربو په پراختیا او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې، نو کولای شو چې هغه د ساختګرا یانو په قطار کې وشمېرو.

د ابینګهوس د تداعي نظریه:

معروف الماني ارواپېژندونکی ابینګهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئلې مرسته وکړه، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هېرېدو[2] په عملیه کې هم په لاس را وړل. دا لومړی شخص و چې د حافظې د پېژندلو لپاره یې کتاب ولیکه، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوې دوره پرانستله دې کتاب د تجربتي جنبې سربېره د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم تر څېړنې لاندې ونیولې. نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سره سم وکاڼ درلود. خو هغوی د تداعي د تاثیر موضوع ته ډېره پاملرنه نه کوله، او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څېړنه

(1) Ebbinghaus. H. 2- Extinction.

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د سنجونکي پلویان لومړی ترڅه دېته یا ملرنه کوي چې د تداعي عملیه څنګه تشکیلیږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د یو یاد ژوروالي له طریقه ان ماینبت کوي. د پورته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغونو پلویانو به د تداعي د پایلو او اغیزو له مخې غوښتل چې د قضیې علل وپیژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویان به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغیزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي. ښکاره ده چې وروستۍ یا نوې طریقه بشپړه او باوري طریقه ده، یانې لرغوني اروا پېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي اروا پېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د اېبنګهوس تجربې طریقې ښکاره کړه چې هر څرګ څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په بله وینا د هر چا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت ته وي. اوس نو په کار دی چې د هر چا د حافظې د ښکندولو لپاره نومړی دغو ډوله ازمېښتونو لاندې ونیول شي. د بیلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس یا شل مانالرونکي یا بې مانا اصطلاګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کیږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاګانې لیکي چې په حافظه کې پاتې دي، له یاده وواي. د دې ازمېښتني پایله

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید د هغو محدودو لغتونو چې د دوی د څو سوو ضمني لغتونو زده کړه نکوو د از
مینې د پایله څخه په لاس راغلي او معیاري شوي دي، مقایسه او برتله
شي څه به دې پوهه د دغې موضوع د ښې یا بدې حافظې په شکله قضاوت
یا حکم صادر شي. په دې ازمېښنه کې د لاندې شل اصطلاحګانې
کارول شوې دي:

ستن، یوه، خولۍ، کړکۍ، اوبه، پنډوسکي، څلۍ، نقشه، ونه
عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بن
او کیف.

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یوې کرت قرائت کولو څخه وروسته یوازې یو جزء د دغو اصطلاحګانو کیدای شي چې زده شي، په دې برخه کې کرسه شاګردې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نښته. دا عملیه تر هغه وخته تکراریږي څو زده کوونکي وکولای شي د ۷۵ په معدل اوسط په سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او داسې نورو ورته قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کړ او په وسیله یې د کړې منحني، چې نن هغه ټول پېژني، رسم کړه.

د "هیرولو منحني" په رسم سره دوی وکړای شو چې د دې کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډیر کړي.

د ابینګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني طریقې څخه کار اخستل کیږي او د دې ورته نورو په زړو پوهاوي ښوونیا طریقو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دړاندېزونه هم شوېدي. ددې اړوا پېژندونکي په عقيده نشوکولای چې دتداعي موضوع بيانېږي د مجاورت له طريقه توجيه کړي، ځکه چې مجاورت اساساً يې مساعد موقعيت دی، کوم قدرت يا قوه نه ده. مغه شي چې د زده کړې په حالتکې دی. تر ډېره حده د روابطو او تناسب په نظر کې نيولو سره، د کلماتو د تلفيق او ترکيب څخه ګټه اواستفاده کوي.

د ابينګهوس د تحقيق اوڅېړنې اصلي مرخه دا وه چې روښانه کړي چې آيا د «هېرېدلو» موضوع يوه تدريجي عمليه ده؟

ددې هدف لپاره د زده کړې يوه معينه برخه د زده کولو له وخت څخه بيا د بېرته وړ کولو تر وخته يعنې يوه زماني واټن، د متحول يا متغيير شرط په عنوان انتخابيده، بيا د دغه شرط تغيير او ارتباط د زده کړې په هکله ازمايښت کيده، پايلو وښوده کله چې موضوع ژر زده شوه هغه ژر له ياده وتله بيا وروسته سرعت د هېرېدو ورو ورو لږېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژورتيا يا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمايښتونو څخه څرګنده شوه چې که هر څومره د يوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زيار واېستل شي پايله يا مرخه يې دا وي چې ژر نه هېرېږي.

په يوه بله تجربه کې ابينګهوس، ازميدونکي ته وايي چې د يوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ويده شي او بل مېغ د ول اړوالي فعاليت بايد وپه کړي. نتايجو وښوده چې په داسې حالاتو کې د هېريدو چټکتيا «سرعت» د دغه حالت په پرتله چې ازميدونکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

وینې پاتې شي ډیر لږ دي .

د ښېښتو کلمو په وروستو کې اروا پېژندونکو د تجربې، د هېرېدو د ماهیت پوهېدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل .

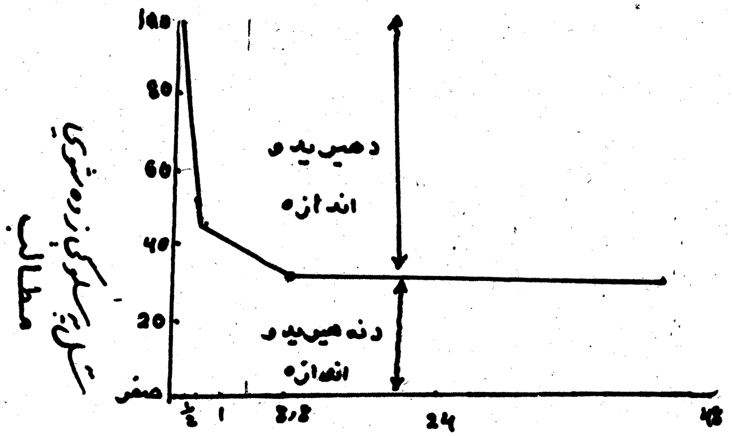

د ګرېو شمېر د زده کړې څخه وروسته

د ابینګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د یاد ساتلو او هېرېدو

په شکله د امنحني د یاد ساتلو او هېرېدو د اړیکې ښه مثال دی .

د اصالت تداعي نښی

ښوونځی

د پاولوف[1]، تارنډایک او نورو ارواپوهانو تجربو او ازمایښتو ښوونکو وښودله چې د پاولوف د تقویت فرضیه او د تارنډایک د «پاداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک علل لري. تارنډایک لکه هر بارت عینندي خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصوراتو پر اساس بنا کړې او پخپلو څېړنو کې یې فزیولوژیکي ارواپوهنې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارنډایک عقیده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. یعنې د داخلي محرکاتو اثر د باندېنیو محرکاتو په پرتله ډیر دی. یانې داخلي محرکات د تمایل یا سایقې سبب ګرځي او ژوندی موجود فعالیت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارنډایک: تارنډایک ۱۸۹۸ کې د خپلو څېړنو پایلې د حیواناتو د ذکاوت او سلوک په هکله له تکویني لحاظه، په یوه کتاب کې «د حیواناتو ذکاوت»[3] تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړې د مختلفو حل د څېړلو لپاره له مختلفو وسایلو لکه پیچلي لارې[4] یا معما امیزه جعبې[5] او داسې

---

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edwad Lee Thorandike .

(3) Animal intelligence (4)- problem boxes

(5) puzzle ...

نوروڅخه کار اخستل . تارنډایک به هغه ژوي چې ازماینبتول، وږي کړل او بیا به یې په هغې پېچلو لارو کې چې د وتو لارو پای به تړلی وو او پرانیستې یې لار به دخوراک ته رسېدو ته خلاصه وه ، خوشې «ایله» کړه، وږی حیوان به کله چې هغه صحیح لار خوړو ته ورسته د زیار ایستلو پیدا کړه ، تشویقیده، د دې تجربې په جریان کې ، حیوان ازاد پرېښودل کېده چې څو څلې حیلو او طرحو سره کار پیل کړي ، څو د هغه سلوک او فعالیت به یې څارلو او هغه وخت یې چې دخپل لوړې بریالیتوب له پاره لګولی وتمیداوه ، بیا به یې هم هغه ژوی په پرله پسې ډول ازمایښت کاوه او په منظم ډول یې د هغه سلوکي تغیرات او زماني کموالی، غذا رسېدو ته چې د حیوان د زده کړې او مهارت له کبله پیدا کېده ثبتاوه. په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا یاني د ژوي پرمختګ ، د ستونزې په حل کې ، د « زده کړې منحني » ترسیم کړه او د حیوان د زده کړې او د عمل د څرنګوالي مدارک او شواهد یې په لاس راوړل .

تارنډایک د دې تجربو څخه دې نتیجې ته ورسېده چې حیوان په تجربو کې ځیني حرکات او کړنې د سمو یا بدو پایلو پر اساس « حذف » یا « انتخاب » وي او بیا هغه د « اثر قانون »(1) یا زده کړې په صورت داسې شرحه کوي : « هر عمل چې په یوه ټاکلي موقعیت کې د رضایت او خوښي سبب شي ، هغه عمل د هغه موقعیت سره ، تر هغه وروسته تداعي کېږي.
یاني هر وخت چې

---
(1) The law of effect.

هغه عمل بیا منځته راشي، ددې احتمال لري هماغه عمل چې تېر کرت انجام شوی او، بیا تکرار شي، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ناکامي موقعیت کې، سبب د ناراحتي شي. په تدریج سره هغه عمل د هغه موقعیت څخه امتناع پیدا کوي یانې که بیا هغه موقعیت منځته راشي، ددې لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدد د اُصورت ونیسي،، .

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی. د دې قانون له کبله «هر ځواب چې یوه موقعیت ته ورکول شي، هغه موقعیت سره تداعي کېږي» هر څومره چې دغه ځواب، هغه موقعیت ته ډېر، د تعداد په حساب، ورکول شي، په هماغه اندازه تداعي محکمه ده کلکه او مستحکمه وي او هر څومره چې د نوموړي ځواب استعمال لږ وي، تداعي ضعیفه کېږي. دا د مشق او تمرین قانون، هماغه لرغونی قانون، د تداعي دی چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د موقعیتونو ترمنځ په تړاو یانې په انګیزه - ځواب اطلاق شوی دی. اما د ډېرو د زده کړې څېړنې په وضاحت سره ښکاره کوي. چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي.

تارانډایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څېړنې او آزمایښتونه سرته ورسول، وروسته تر هغه یې انسان تر څېړنې او مطالعې لاندې ونیو. په دې آزمایښت کې لوی نو زده کوونکي دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود خو ان مرینې ورکول کیدې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له بریالیتوب سره ترلې وه نو ازموينکي ته به د تشويق په توګه ويل کيده «صحيح ده» او که ځواب ناسم وو نو د توبيخ په توګه به ورته ويل کيده «غلط دی» یا نو په دې ازمايښت کې هم تشويق او توبيخ موجود و. ددې ازموينو پايلو وښودله چې د تشويق تاثير په ځوابونو ډير مثبت و. تارندايک ددې پايلو په اساس، د اثر پر قانون تجديد نظر وکړ او تشويق ته د توبيخ په پرتله ډير اهميت قايل شو. د تارندايک په آند د توبيخ حقيقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعيت څخه جلا کړي، بلکه حقيقي اثر يې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمايي او صحيح ځواب پيدا کړي. خو د تحسين او تشويق مسحق وګرځي او په دې توګه هغه صحيح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعيت سره تداعي شي. په واقعيت کې د سم ځواب پيدا کيدل، په اتفاقي ډول ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندايک په خپلو مطالعاتو ارخيرنو کې، د تداعي د فرضيې حدې پلوی کاوه او يا فرضيې چې دده څولنه وه وو ويل «دا يکوالي او مناسبت[1]» فرضيې پلوی و. تارندايک په دې عقيده و چې هغه تداعي ګانې د انګيزې - ځواب ارتباط يا رابطه لري. ددې لپاره چې د دوه ذهني تاثيراتو او يا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټينګه شي ډيرو زياتو مجاورت کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کيدو تمام شي.

(1) Connection.

انسان د ځینو ژنونو په لرلو سره د حیواناتو په پرتله، پراخه اړیکې او ارتباطي سیستمونه ټینګولای شي. د انسان روحي لوړتیا د حیوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې دی. په همدې خاطر د انسان ذهن[1] داسې تعریفوي: «ذهن یو ارتباط ورکوونکې دستګاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د مغز موقعیتونو سره چې مغ کېږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ایوان پطرویچ پاولوف نامتو روسي بیالوژست یو له هغو لومړنیو کسانو څخه دی چې تداعي معاني یا فکري تړاو ته یې په خپلو علمي ازمایښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی دولس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څېړنه کې تېر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جایزې په اخستلو بریالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له یو کاله و[illegible] څېړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره یو اسباب جوړ کړي وو چې د هغه په واسطه کېدای شو د حیوان لاړې چې د خوړو انګیزې څخه وروسته په خوله کې د ځواب تر عنوان لاندې تولیدېږي، اندازه کړي.

---

(1) Mind.

پاولوف په دې ازمايښت کې وليدل چې په سپي کې د لاړو ترشح بېخوا تر دې چې خواړه ور ته ورسېږي، عملاً پيل کېږي. په دې ډول چې: يې ازې د خوړو د ظرف ليدل، يا تر دې کېدل د هغه شخص چې سپي ته خواړه ورکوي، يا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه د دې سبب ګرځي چې د سپي لاړې جارې شي.

اوس نو که د خوړو موجوديت د سپي په خوله کې يوه طبيعي انګېزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي ليدل يا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبيعي انګېزه نه شي حسابېدى د غه مبرګونه يا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او يا د پښو له اواز څخه وروسته سبکاره کړى د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړى وي. په ترګه د خوړو د لوښي او يا د پښو اواز د سپي لپاره يوه علامه[1] نښه يا جنبه لري، چې خواړه ور ته راځي.

پاولوف په دې شرح چې د داسې علايمو او نښو موجوديت په هر موقعيت کې د حيوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف د غه د لاړو ځواب ته د علامې څخه وروسته د اروايي ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړو اروايي ترشح د فرضيا ترڅنګ د هغه فزيولوژيکي فرضيانو پرې

---

(1) Signal. (2) Psychic sicretion.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینه دی لوده، نن د پوړته اصطلاح څخه یې لاس واخست او په ځای یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح وړاندې کړه او علامت یا نښې ته یې د شرطي انګیزه[2] وویله. ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس یوه زده شوې ځواب او ځواب ته غیر شرطي انګیزه ده چې هغې ته تقویت[3] هم وایي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې ارواپېژندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کړې ده. د دې قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دی او هدف یې بیانېږي د شرطي ځوابونو د غبرګون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړې په ټولو ډولونو کې اغېزمن او صادق وي.

چارلز ادوارډ سپرمن[4] انګلیسي ارواپوه (۱۸۶۳-۱۹۴۵) د ذکاوت مکمله ارواپوهنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پېوستون او مناسباتو پر اساس بنا کړه. خو هغه څېړنه د ارواپېژندنې دغه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترګه و نه کتل او لا انتقاد به یې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه ډول خام دي. ځکه هغوی په داسې افکارو او مرضیاتو کې لکه د ذکاوت پیداکېدل، د نوي معرفت کشفول او د نوې مسئلې حل یو خوا ته پرېښي او عملاً یې یوازې له حافظې سره سم وکارلې.

---

(1) Conditioned Reflex. (2) conditioned stimulus.

(3) Reinforcement (4) Charles Edward .S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت د ارواپېژندنې پلویان هم د تداعي د ښوونې پر پلویانو داسې انتقادونه لري. او وایي چې دګشتالت د ارواپوهنې غټه خدمت د اصالت تداعي ښوونې لپاره همدا دی چې د دوی د غلطۍ ونکړي. په هر صورت د تجربي تداعي ارواپېژندنکو د دې ښوونې د فعالیت په ساحه کې ستر خدمتونه سرته رسولي دي. د بېلګې په توګه د مساعدو یا نامساعدو شرایطو پیدا کول د حافظې په هکله د - زده کړې او هېرېدنې د منحني ګانو ترسیم، څېړنه د متقابلو تاثیراتو په هکله په تداعي کې د زده شویو ځوابونو «غبرګونونو»، انتقال له یوې عمل یا موقعیت څخه بل عمل یا موقعیت ته، او داسې نور.

هېلګارد (۱)، رابنسون (۲)، وودورت (۳) او همداسې یو شمېر د اصالت سلوک پلویان د اصالت تداعي جز حسابېدای شي. ولې ټول تداعیان په هیڅ صورت سره د اصالت سلوک پلویان نشي کېدای. د تداعي ښوونې د زده کړې او په یاد ساتلو فرضیه ده، خو د اصالت سلوک ښوونې کاملاً ځانګړې بحث او تیوري لري چې وروسته به شرحه شي.

---

(1) Helgard Ernest. R.

(2) Robinson. E.S.

(3) woodworth.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د شعور جوړونکی ښوونځی [1]

ویلهیلم وونت [2] الماني په ۱۸۷۹ کال کې ارواپوهنه د مستقل علم په توګه وپېژندله او خپل لابراتوار یې جوړ او جوړونکی ښوونځی یې په ارواپوهنه کې عملاً رامنځته کړ. د ده مرکزي ټول لیاره یې د احساس او خیال په انځماییښت او څېړنه لاس پورې کړ. وونت په ۱۸۹۲ کې ویلي دي: «د ارواپوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد هماغه حس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دي چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونت دې، څلور کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لوړنې «باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې د «مستقیمې بلاواسطه تجربې» نوم ورته کېښود. په دې ترتیب د هغه د ارواپوهنې په تعریف کې د انسان بشړنۍ تجربې چې په ښکاره سره د ارواپوهنې په برخه ده شامله شوې، د اځکه یعني چې موږ په خپلو باطني افکارو، احساساتو خبر یو، هماغسې په خارجي شیانو هم پوره اوخبر یو.

---

(1) Structuralism

(2) wilhelm wundt.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته په لوړې مرحلې کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور[1] ووایه او
د بهرنۍ نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګرځوله. بیا وروسته وروست
د نړۍ پوهانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «اګاهي» او د
نفسانیاتو درک ته «خود اګاهي» او د واړو مجموعې ته «شعور» ووایه.
اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د
معرفت سبب نسبت جهان او چاپیریال ته ګرځي او په همدې توګه د
انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د
هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکوي او په شکل یې څرګند وي. هغه بل شکل معنوي
د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي.
انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس
خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کېداي شي ډېر ساده لکه
د آیینې غوندې انعکاس وي. کېداي شي د کشش یا ترپیزم[2] په شکل وي
لکه د نباتاتو کشش د نور خواته یا د رفلکس[3] په شکل څرګند شي، لکه د ار
ګانیزم غیرارادي عکس العمل د خارجي اغیزې په مقابل کې او یا د غریزې[4]
په شکل چې یې د مل، ناخود اګاه او ابتدایي څرګندونه شمیرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.
(3) Reflex (4) Instinct.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او یا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دی څرګند شي. (طبري، ۱۳۶۰: ۱۸) په دې ترتیب سره په اروا پېژندنه کې دواړه برخې یا نو داخلي او بهرنۍ نړۍ شامله شوې ده.

کله چې د اروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کیمیا له علم سره ورته والی پیدا کړ. نو همداسې د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکیب او تلفیق یې د بل سره هم د کیمیا د علم د طریقې او روشونو ته ورته والی پیدا کړ.

وونټ عقیده درلوده چې ذهن هم لکه تجربې په څېر د خارجي اشیاوو د درک، تیریدو، خاطرې، هیجانات، احساسات، پېچلې او مرکبې مسلې دي چې باید په علمي توګه یې په تجربه او تحلیل شي. همدغه تحلیل او تجزیې وونټ د شعور د عناصرو په هکله سرته ورسوله. نو احساس یې د شعور اصلي عنصر او ماده وښودله او په دوو اصلي طبقو یې ویشله لومړی هغه احساسونه دي چې داسې بریښي چې مونږ ته له بهرنۍ نړۍ راځي یا نو تصمیمونه ذهن د بدن څخه د باندې ده.

دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کړو، چې ذهن په بدن پورې تړلی او متعلق دی او منبع یې ذهن په وجود کې ده. د ساده او لومړني احساسونو څېړنې لپاره نوموړي له ... سره شرح کړې دي. کله د رنګ تر لیدل. د تیغ او ریدل، د ... جلدي احساس او داسې نور.

د اصالت جمل ارواپېژندونکي د دې عوامل په څېړنه کې ...

شو چې د اهم بیان کړي چې څنګه غږونه اورو او یا څنګه شیان وینو.

دا لومړي احساسونه د دې اروا پېژندونکو لپاره چې د ارواپوهنې د ترکیبي سیستم بنسټ بلل یا ان دي، په دې خاطر ډېر مهم دي چې کولای شي د ممکنه ساده تجربې او د ذهن د انفعالي[1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړي انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نامطبوع حسونه یعنې لذت او الم[2] هرچا منلي دي. خو وونټ درې جوړې نور هم پر هغو ور زیاته کړل. یوه جوړه یې د تحریک او کرارۍ راماستی، او بله جوړه یې د خپګان (انحطاط)، او خوشالۍ[4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بېلا بېلو اشکالو او طرحو یې له بل سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بېلا بېلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوې دی. میل او اراده په لنډه کې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کیږي. څنګه چې لیدل کیږي د وونټ هدف په دې حالاتو کې دا دی، څرګنده شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي، په بل

---

(1) Passive. (2) Pleasant-unpleasant.

(3) To stimulate and peace or Tranquillity.

(4) Depression and pleasure.

عبارت د وونت په عقیده د انسان د اعمالو شمېر او را پېژندنه نه ده ، بلکه د روښانه شعور، د محتویاتو شرحه د او را پېژندنې هدف او منظور دی. «د نفساني منتجه یا د ترکیب اصول»، یې له مخې په زړه پورې قوانینو څخه دی چې وونت یې وړاندېنی کړي دي. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو: «د څو نفسي عملیو ترکیب یو له بل سره نوي خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبونکي اجزاوو یې نه درلودل». د دې قانون ورته مراد کولای شو د اصالت ندا ای د سېنوریځې په تعلیماتو کې له وونت څخه او د ګشتالت په اروا پوهنه کې وروسته له وونته هم پیدا کړو. (ووډورث ۱۳۴۸: ۴۳۸ ، ۲)

څرنګه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې سېنوریځې پلویانو د اروا پوهنې موضوع شعور[1] یا د خود اګاهۍ تجربه شمېرله او د دوی په عقیده د داخلي مطالعې[2] له طریقه کولای شو د شعور یا خود اګاهۍ د تشکیل طرز تر مطالعې او څېړنې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس[1]، تخیل[2]، عواطفو او تفکر[3] څخه تشکیل شوی دی. دا ډول چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه جوړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

ادوارډ براډ فورډ تیچنر[4] انګلیسي پوه لومړی د وونت سره په څېړنو بوخت شو او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Brod ford Titchener.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړنو په پښتنو کې د عمرتیا په اروايي څېړنو بحث و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر د عقایدو

اصـــول

دالمان د لایپزیک په ښار کې د تجربي اروا پوهنې د ښوونځي له پلویانو څخه، د وونت او (۷) تنو زده کوونکو زیات ویسټ چې په امریکې د اروايي تجربې لپاره لابراتوارونه جوړ کړي. تیچنر تر ټولو معروف، با استعداد او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکړنل د پوهنتون د اروا پېژندنې د لابراتوار مسوولیت ومانه. د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې د ده د وونت د اروا پېژندنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل(۱) د اروا پوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوي وکړ .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب (جوړونکي) اصطلاح ګانې، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل. د دې دوو اصطلاحګانو طرحې او په یوه وخت کې د تیچنر له خوا چند اونۍ تعجب او حیرانتیا وړ نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت بېځایه نه لري. ځکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د دغه د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو. په همدې ډول د سترګې په بحث کې کولای

---

(1) *Functionalism.*

شو چې هم د سترګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې څخه خبرې وشي .

په بیولوژي کې هم علم د جوړښت (اناتومي)، او هم د دندو علم (فزیولوژي)، لري. د تشریح علم یا اناتومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فزیولوژي د دندو او عمل علم دی . په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب د یوه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما د دندو د اړخه کار کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د هغه لپاره جوړ دی. دا دواړه علمه مهم دي، ولې داسې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه خبره وشي .

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د ارواپوهنې اصلي موضوع تشکیلوي. د بدن او نفس (اروا)، اړیکې موازي او هم آهنګه دي چې د یو بل سبب نه کیږي او د هغو ترمنځه د علت او معلول ارتباط نشته.

تیچنر د وجدان یا شعور د تجزیه لپاره درې لاندې جریانونه مهم ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي . دا ارواپېژندونکي د هغو جریانونو ته د شعور یا وجدان یا هغو بنیادي جوړونکي توکي وایي او په لاندې ډول یې شرحه کوي :

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شي په موجودیت یا حضور کې تشکیلیږي . دا دوه عامله لري یو یې بهرنی او بل یې عضوي اغیز دی . وروسته له دې دوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدموخته په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم یې احساس دی. د بېلګې
په توګه د غږ په هکله د هوا ارتعاش، خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ
کې واقع کیږي، عضوي اغېزه ده. وروسته له دې د و مقدموخته په
مغزکې انعکاس پیداکیږي چې هغه ته احساس وايي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهايي سره معرفتي ارزښت
نه لري، ځکه چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو
په واسطه احاطه کیږي او د مغز په مرسته تعبیر او تفسیریږي، د
مقام نیسي او مانا پیداکوي.

۲- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې پرته د اشیاوو له
حضوره په ذهني جریان کې پیداکیږي، د تیرو خاطراتو او
یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۳- انفعالات د عاطفي خصوصیات دي. د انفعالاتو د داسې
تجربو لکه مینه، نفرت، غضب او خواشینې په اثر څرګندیږي.

د کلاسیکې ارواپوهنې د کلې طرحې د دې ترکیبي عناصرو پر بنا ولاړې
دي. د قاعدې پر اساس، دا یو ساده سیستم دی او د پېچلو نفساني
مسئلې له پورته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل او انفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پېچلي
حالات لکه تفکر، عاطفه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې
د نفساني حیات صراحت او اهمیت د مغز د تسجیلونو تر اوبدلو تهیه دي.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارې په درو

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه ويش کيږي . چې ځينې له مغز ځنه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه
برجسته ګي لري او ځيني له مغز ځنه په څنګ واقع دي او وضاحت يې لږ وي.

تيچنر په دې عقيده دی چې په ټولو علومو کې د ځينو نوعو حيطو
ليدو او لاس، مشاهده ده. داخلي او نفسي کتنه چې پله يو ډول مشاهده ده
داخلي کتنه يا د وجدان د محتوياتو مشاهده ممکنه ده. د طبيعي پېښو
له مشاهدې ځنه توپير و لري، ځکه په اصل کې دا د دواړو طريقې يو ډول دي.

داخلي کتنه د علمي ارواپوهنې او فلسفي ارواپوهنې د بېلوالي
حد د حد فاصل، او د هغه فکري طريقې ځای نيونکی دی چې پخوا به
په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کارېده .

تيچنر د ارواپوهنې په ځينو مطالبو اصلاً سترګې پټې کړې.
د مثال په توګه ذکاوت د ازمويني موضوع چې امريکايانو ته ډېره په
زړه پورې وه او د فردي اختلافاتو د توپير لپاره په کارېده له نظره غورځوله.
د طبيعي او غير طبيعي ځانانو ارواپوهنې ته يې پام ونه کړ. لومړی د
ماشومانو او کاملو ځينو ځنه يې سترګې پټې کړې او سلوکي منونو
ونځه يې سطحي وګڼله .

د عصبي دستګاه په ميکانيزم کې د بې خبرۍ له کبله يې د دغې دستګاه
په فيزيولوژيک څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ ونه کړ . د خيالاتو
د زده کړې مسلې يې هم د ارواپوهنې له قلمرو ځنه بهر وګڼلې.
همدا سبب شوی چې دې ښوونځي په د پوهانو لږه پاملرنه
جلب کړه . د دغه ښوونځي عملي او اجرايي اړخ نه لاره . د امريکايي

اروا پوهانو دې علاقه ګډه سبب شول. ارسته (۱۳۴۸ : ۱۲۳).

نو د تیچنر د ښوونې اهمیت په دې کې دی چې اروا پوهنه یې علمي مرحلې ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقایدو څخه یې جلا کړه. زیاتې وکیښې چې تجربي طریقې د هغې د مطالعې په اصولو کې داخله کړې.

په دې کې شک نه شته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که نوموړي د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو ګمان نه کیږي چې علمي اروا پېژندنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختګ کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعمل داصالت

سبنو ونځــی

دعمل داصالت[1] نظریه دلومړي ځل لپاره په 1896 کال کې دجان دیوي[2] په واسطه طرحه شوه. دیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس[3] دقوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «اروا پوهنې دڅېړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي (اتمي) شکل چې د تداعي ګرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او داېې هم سنګاره او تصریح کړه چې زده کړه یوازې د محرک ـ ځواب په طریقه هم نه حاصلیږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم دکل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک ـ ځواب میکانیکي اړیکې.

دعمل داصالت نظریه څخه تر دې چې تجربي اروا پوهنه منځته راشي د 1830 کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. دنفسي فعالیتونو موضوع په اروا پوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه. دهغه زمان داروا پوهانو هدف د داسې اصطلاح د تاکلو څخه داو چې دعمل داصالت دارو

---

(1) Functionalism. (2) Dewey Jahn.

(3) Reflex are concept.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړی.

دعمل د اصالت ښوونځی په حقیقت کې د جرمنت د اصالت د ښوونځي په مقابل د اعتراض غبرګون څخه پیدا او زرښته او بې اعتباره معرفي کړی.

دعمل د اصالت د ښوونځي له خوا ټینګار څخه یې دا دی چې د نورو ښوونځیو پر خلاف پر دې عقیده دي چې ارواپوهنه د پیلو څېړنو او مضمونو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي نظریه ده لنډه که په خلاص لاس یې د ارواپېژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې ښوونځي په تشکیل کې نامتو څېړونکي لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ ورډورت[4]، ادوارد رابنسون[5] او تر ټولو مهم جان ډیوي[6] برخه درلوده. په دې څېړکي کې یې ارزښت د دوی کسانو نظرو ته په لنډ ډول مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څرګندونه)

جیمز انګل په 1906 کال کې په امریکا کې د ارواپوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او د لومړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جرمنت د اصالت ښوونځي په مقابل کې معارضې ته را ووت. د جرمنت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، ور بل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي توکي عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یې بل سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د جرمنتونه

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A

(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E.S. (6) Dewey, John.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خاصه توگه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي. که مو وکولای شو چې د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره ډول مشخص کړو نو باور کولای شو چې د ارواپېژندنې ارزونه کړې به په کم و کیف پوره ډېر لیږ او د هغه اصول هم ارزونه کړې دي.

خو انگل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کوي چې د ارواپېژندنې اصلي دنده دا ده چې د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه دا کار با ارزښته او ښه پایله لري، په سلوکي څېړنو کې باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله پاملرنه وشي.

انگل د پراگماتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چې عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وگرځي. ځکه چې د انگل د پراگماتزم فلسفه داسې یې فکر دی چې حقیقت، د فکر په سنجش، د واقعیت او عملي پایلو سره معلومېږي.

انگل د ارواپېژندنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پلټنو پورې نه محدود دی. بلکه زیار باسي څو رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د ارواپې فعالیتونو اصلي او تعینونکي عوامل گڼي.

نو ځکه فیزیولوژي یې په ارواپې فعالیتونو کې لازمي شمېرې همداسې انگل په دې عقیده وه چې د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده دا ده، چې ژوندي موجود ته د محیط سره په سازگارېدو او جوړښت کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښیي دله. خو اروایي فعالیتونه او د بیلو بیلو برخو عملي کارونه ډیر نقش دارول او ډېر بار وړي. پوهني د مسلې په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمېرل کېږي. دا نوی بردا شت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختګونو څخه د شلمې پېړۍ په پیل کې شمېرل کېږي. دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچنی د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي تر دې وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش[1] په اطراف څرخېده او د زده کوونکي فعالي برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکي به یوازې په یو رشته کې د کسبي او آزمایښتي معلوماتو سره اشنایي پیدا کوله. خو د عمل د اصالت د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي. په دې اساس انګل درې اصول چې تر هغه وخته پورې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، پام له نه وکړه:

۱- دانسان زده کړه او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتي دستګاه د هماهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري.

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي د ندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کېږي.

۳- سلوک او زده کړه یو تمامیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي.

---

(1) Mental discipline

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴[1] کال کې انګل، د عمل د اصالت ښوونځي، بنسټ په فعالیت بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق (سازګارۍ)، او زده کېدو لپاره یو ضروري حکم وشمېره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راوړه

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیاوو او غوښتنو لره ته بل څه نه دي. یانې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژۍ پوهانو دا خاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغییر معلول دی. تروپیزم[1] یا د ژوند بقا نومولی دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرګون (عکس العمل)، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي دندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خواته د دې مدعا ښه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بېلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګرېوالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او داسې نور دي.

ځنګه چې د عمل د اصالت ښوونځی د علم الحیات (بیولوژي)، پر بنسیاد

---

(1) Tropism.

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په ښه توګه تشخیصیږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دي یوازې یو توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډېر پر مختللی او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اروا پوهنه او ښوونه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمېري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او څېړونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پېچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډېره اغېزه لري.

انګل په «مقدمه د اروا پوهنې»[3] کې څرګندوي چې «د انسان یوه پلوه یا ځینې غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله پلوه یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي» په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپېریال د محرک له اغېزو څخه را منځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct (2) Static

(3) James. R. Angell. Psychology.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان هم مشخص کړه . نه شو کولای هغه د چاپیریال له اغیزو څخه خلاص وساتو . پارسا (۱۸۲).

د جان دیوي د ځیړنو طریقه :

جان دیوي د عمل د اصالت بنسټ ګړی یې نامتو لارښود او استاد دی.

جان دیوي د دې بنسټګړي د نظر پر بنسټ ایښی د ونکو غوندي، د شعور د تشکل او جوړښت پر ځای د شعوري اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې داچې د نفساني یا ارثي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکي ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي ، هم په شعور کې شامل دي

جان دیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده . بلکه پخپله د یوه خاص علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی . هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیداکیدو یا برعکس د یوه حرکت د ودریدو (توقف) سبب شي ، ځکه د شعور یا خود اګاهي عملیې د جسمي او حرکتي له یوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې ګري . بهرامي (۱۳۴۸، ۴۶).

اوس نو دارابه هغې موضوع د جان دیوي له نظره " د فرد انطباق له چاپیریال سره " دی . د دې بنسټګړي د پلویانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره دادی چې د ژوند په جریان کې ، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سر ته رسېږي . د دوی په
نظر وېره، غضب او نور عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا
ډول عواطف انسان له خطرونو او نورو موقعیتونو سره اشنا کوي
د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د
ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري .

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ
او ځنډ څخه پر مخ ولاړ شي، د خوښۍ احساس کوو، خو که فعالیتونه
کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څنډ یې و دروله نو په دې
صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کېږي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان زیات باسي چې د دوی څېړنې
عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټور وي
جان دیوي سربېره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر
څنګ د ښوونې او روزنې د علم بردارانو څخه هم دی. د ده په عقیده
د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د پوهې او سلوک او د کوچنیانو
د شخصیت پر اساس ولاړه وي .

د یادونې وړ ده چې علم فی نفسه او علم د عمل لپاره د تمدن له
پیلوه مړي دورې څخه تر اوسه د پوهانو د پاملرنې وړ و او ده.
لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو
ویشلای شو. په کلي توګه د هرې علمي رښتې د رشد په لومړۍ مرحله
کې موږ علم د پوهانو په نظر کې وي. خو وروسته مرحله چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړی علم پراخه کیږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځان ته جلبوي. په بل عبارت د هرې علمي رشتې مخکښان لومړی صف حقیقت پسې ګرځیدل او ډیرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ډیرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څیړنې او تتبع مشتاق وو.

د ارواپوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه. لومړني ارواپوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پیژندلو پسې ولاړل. چې د تیچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده. تیچنر د عملي ارواپوهنې څخه بیزاره و او دومره په علم فی نفسه کې ډوب و چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه.

د شلمې پیړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و، ټولنیز بدلونونو او د ارواپوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو نوي ښوونځي زیږی ورکاوه. د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپیریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د زړو او دودیزو ادابو او کړنو په قید کې نه وي. دا ډول چاپیریال په صفه وخت کې د شیکاګو ښار پوهنتون برابر او اماده کړ. پوهان او فیلسوفان یې لکه جان دیوي، ویلیام جیمز، جیمز انګل او داسې نور داوبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي.

نو ځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو مولود و، د نوي څیړنو او مطالعو مرکز وګرځید

او د عمل د "اصالت" نوی ښوونځی یې په ارواپوهنه کې رامنځته کړ. د دې ښوونځي په رامنځته کیدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د ارواپوهنې په میدان کې وړاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربېره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او ارزښت تر څېړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل پوهانو غوښتل، د داروین له عقایدو اغېزمن او لا تدریجي تحول یې د خپلې فلسفې بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سیر» کې په بشپړ ډول څېړل شوي چې عصاره یې داده: «انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان تمایلات اړخ ډېر مهم شمېري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همداسې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یو له بل سره په مقابله کې ودره کوي. انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او وګړي د کمال سرچینه شمېري. د همدې اصولو او نظریو پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچنیو په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچنیو کې تمایلات موجود دي چې د ژوند په مرحله کې د پتالنې لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سره

(Funczionalism)

(c) ketabton.com: The Digital Library

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې ذا دوه خوځښتونه د انسان وسیله ده چې د هغې په واسطه او مرسته ژوندیان باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي. د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او تولنیز تشکیلوي او لومړی بنسټ یا نې بیولوژی (علم حیات)، ته په فردي سلوک کې ډیر اهمیت ورکوي.

دانسان د ذهن توجیه او تحلیل استقرائي او علمي اړخ یې د جان ډیوي او د هغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. د دې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار ده چې د نفساني چارو له حریم څخه بهر شي او اړیکې یې د ټولو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي موجود ذاتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پیچلې جوړښت د طبیعت او نړۍ په پیچلې صحنه کې مطالعه او وڅیړو.

په مشخصه توګه د دې ښوونځي تګلاره د بحراني کلاسیک ښوونځي سره چې د وړځې په اوضاع مسلط و په لنډ ډول داسې خلاصه کیږي:
لومړی تګلاره یې دادی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه خردګرایانو (د عقل پلویان)، داروا پوهنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لټون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني عقلي او پلټنې او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او تاکونکي عوامل پیژني او وایي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې :

د جرسنت د ښوونځي پلويان لکه الماني وونت او انګليسي تيچنر د ذهن د محتويا تو جوړونکو عناصرو ته داسې پاملرنه کوله ، چې کاملاً يې د نفساني چارو په هکله ، ستاتيک[1] بحثونو ته کش کړل ، او دا بحثونو دومره ورته په زړه پورې وو چې د ذهن يا شعور ديناميکه[2] برخه يې هېره کړه او له څېړنې څخه يې وغورځوله .

د عمل د اصالت پلويان په دې عقيده وو چې نفسي جريان بايد د ذهن د ترکيبوونکو عناصرو په منظور ونه څېړل شي . بلکې څېړونکي په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جريان عملي پايله څه ده ؟

د شيکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د ښوونځي پلويان د نفساني چارو د جريان د عملي پايلو په هکله زيات باسي چې اروايي چارې په طبيعي او رښتنې قالب کې وپلټي ، خو د کلاسيک ښوونځي پلويان چې د محض او پي النفسه علم پلويان دي ، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلا کوي ، او ذهن يوازې د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي .

دا دوه فکري ډلې علم يوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره د دې دوو ښوونځيو بنګار او بارز توپيرونه دي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلويان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني يا رواني چارو جريان په طبيعت يا نړۍ کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټه ورڅخه اخستلی شو؟ خوتیجنر له دې پوښتنې څخه بېزاره وا ودنګه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله.

خو جان ډیوي چې تربیتي نظر درلود، ذهن یې همیشه درستې پوښتنې لور ته څېر و او تربیتي چارې یې دا ډول پوښتنې پر اصولو کې پلټل او په پای کې علمي ارزښت پوښتنې ته متمایل شو. دا مطلبونه د دې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غټ توپیر وشمېرل شو.

د عمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي چارو کې د استمرار حالت وجود لري یا نې د استمرار حالت د محرک او غبرګون، عکس العمل، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ، د ټولو موجود او چاپېریال ترمنځ او داسې نور.

جان ډیوي د بدن او ذهن دا ډول ترمنځ خاص نظرلیکي او مسأله په تازه رنګ تر بحث لاندې نیسي. د ډیوي په طرحه کلاسیک نظریه د ثنویت، د بدن او نفس په هکله له منځه ځي.

ذهني او جسمي تجربې دواړه مني، خو دغه د منظمو او ځانګړو عوامل د ټو په څېر یو له بل څخه نه پېژني.

د جان ډیوي په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري. نو هغسې چې په واقعي نړۍ کې د محرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته، په همدې ډول د ذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظریې مخکښ دلوړې ګل لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن یا نفس لکه سپینه لوحه ده چې د شخص انکار او معلومات په هغه کې نقش او تصویرېږي.

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او نړۍ ده کړې اکتسابي یانې د تجربې له لارې حاصلېږي او بس. داسې قبلونې د دیوي په ویره اثار کې لیدل کېږي. د دیوي په عقیده زده کوونکی خپله د ادراک وسیله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي نه یې خواځه زده کوونکی د نړۍ په واقعاتو او د هغو پرځنګالي خبروي د هغو زده کړه او پر مه زیاتوي او له بلې خوا هغه نه د تفکر عادت د نویو زده کړو لپاره ورکوي. په همدې خاطر جان دیوي «انسان تمخلوق د عادت وایي نه د عقل».

جان دیوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسیلې په توګه په تدریس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني جریان په هیڅ صورت د موجوده شرایطو او د هغو پایلو څخه نه شو جلا کولای. دا نو البته نه هدفونه ټاکل کیږي او پایلې ترې لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ویلیام جمیز ارواپوهنه :

ویلیام جمیز[1] یو جامع اوپه خپل ژوند کې هر وخت په زده کړه ، څیړنه او تتبع بوخت و . دی په ۱۸۴۲ کال کې وزیږیداو په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو . نوموړی دارواپوهنې لومړی تجربه ځای » د هارورد په پوهنتون کې تاسیس کړ . ویلیام جمیز سربیره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده . د ده رفلسفي شرحه د وه غټ خصوصیته لري . له یوې خوا د ده مطالعاتو په طبیعي علومو خصوصاً طبابت کې دی ، د مادي فلسفي مذهب ته متمایل کې او له بلې خوا د یني علوم د ده د مادي فلسفي اړخ تعدیل کړ . همدغو مطالعاتو د ده فلسفي خاصې طریقې ته وکشاوه او پراګماتیسم[2] ښوونځی یې رامنځته کړ .

د ویلیام جمیز دپراګماتیسم فلسفه داسې یو فکر دی چې غواړي حقیقت د فکر د تطابق له کبله د واقعیت سره ، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پایلې څرګندې کړي . د دې فلسفي فرضیه په حقیقت کې دلاندې عناصرو ترکیب :

(۱) د کانت عملي فلسفه (۲) د داروین د نسب د بقا فرضیه و

(۳) انتفاعي یا د سود فلسفه چې ټولې نیکې د ګټې په ترازو سنجوي .

(۴) تجربي او استقرایي طریقه : پازارګاد (:)

ویلیام جمیز د تجربي ارواپوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه منې .

---

(1) William James (2) Pragmatism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوکلیر خلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني نړۍ او شعور اصلي ماده ده، صرف تجربه داسې تعریفوي : «د ادراکاتو بې واسطه جریان له چاپیریال سره د تفکر مواد جوړوي».

د ویلیام جیمز په عقیده ارواپوهه باید په لومړي سر کې د عصب وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري. د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجیه کوي : « د تجربې اثر د اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي او هغه پرانیزي».

ویلیام جیمز د ارواپوهنې موضوع داسې بیانوي : « ارواپوهنه د نفسي د روانې، ژوند علم دی . چې ځینې پدیدې او شرایط څېړي».
د ویلیام جیمز په عقیده پدیده ، د ارواپوهنې موضوع ، طبیعي علوم پورې تړي او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن — مخصوصاً د مغز دستګاه پورې اړه لري . د هغه له نظره د بدن دستګاه ، د ذهني ژوند شرایط برابروي او د ارواپوهنې د علم مهمه برخه تشکیلوي . ارسن نو ویلیام جیمز ارواپوهنه د علم الحیات (بیولوژي)، له دریځې ویني او شعور د ذهني مرکزي مسئله شمیري خو د شعور په داسې جریان چې د بېلابېلو څخه جلا وي، قانع نه دی او هغه نه مني. ویلیام جیمز د شعور یا خوداګاهي د جریان په هکله وايي : د شعور لومړی خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري یا نې هر فکر د فردي شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وایي : هغه څه چې دوه کرته له نظره تیرېږي یې په بېرته خپل پخوانی اړه لري ، هغه دلیل چې جیمز یې په دې برخه کې اقامه کوي دا دی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستګاه په خاصه توګه د اعصابو د سلسلې تابع وي . څنګه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت یو له بل سره توپیر لري او برابر نه وي . نو ورته (مشابه) بدني جریان هم نه ممکنه کېږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

دریم خاصیت د شعور یا خوداګاهۍ چې ویلیام جیمز د هغه یادونه کړې ده هغه دا دی ; چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او د هغه استمرار موږ حس کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آګاهۍ یا شعور جریان د ویشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود اګاهي متوقف کېږي چې زماني واټن اتفاقاً واقع شي . د خوداګاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خوداګاهۍ جریان متوقف شي ، د هر بیا راتګ څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خوداګاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او دواړه برخې سره وتړي .

د ویلیام جیمز په عقیده د خوداګاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خود اګاهي د درک وړ موضوعاتو ته پاملرنه کوي او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترخېړنې او مطالعې لاندې ونيسي . (راسته ، ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ويليام جېمز په دې باوري دی چې د اروا پوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده ، د وحشيانو ، اطفالو ، حيواناتو او ليونو اروا پوهنه هم په کې داخل دی .

ويليام جېمز يو نکته سنج پوه او علمي ذهن يې درلود او د علمي طريقې پلوی وه . لومړی طريقه چې هغه ياده وي « داخلي او باطني » طريقه ده ، خو د ووندت او تيچنر د عقيدې برخلاف چې هغوی به دغه طريقه د خطا څخه خالي بلله ، خو ويليام په دې عقيده دی چې دا طريقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نوموړی دا يو ډول مشاهده شميري . که څه هم ويليام جېمز ته د تجربتي اروا پوه پلوی نه شو ويلای خو په تجربتي طريقه عقيده درلوده . د دې سيستم اروا پوهانو او پلويانو په خپلو څېړنو کې د تجربتي طريقو څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به يې په احصايې سنجاوه او وسطي حد به يې لاس ته راوړ .

ويليام جېمز « مقايسوي طريقې » ته په اروا پوهنه کې رواج ورکړ او هغه يې په « باطني او تجربتي طريقو » کې ورکاروله ، د ژويو ، کوچنيانو او ليونو د ذهني چارو مقايسه کار اسانه کوي . د دې طريقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د پايلو تفسير يې اسانه کار نه وي . د دې طريقې څخه بايد په ډېرې څېرکه استفاده وشي . بله موضوع چې د ويليام په اروا پوهنه کې ډېر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه يا د بدن او ذهن ثنويت دی . دی د دې عقيدې لري چې د اروا پوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او مابعد الطبيعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (پېرته اثر ۸۰ - ۷۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

دسلوک د اصالت ښوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (1878 - 1959) په 1903 کال کې د Ph.D شهادتنامه د شیکاګو له پوهنتون څخه تر لاسه کړه . واټسن یو امریکایي استاد او پوه دی . دی د سلوکي نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظریې او د باطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرګند کړ . په عمده ډول د عمل د اصالت له ښوونځي سره په هغه ډول چې ویلیام جیمز او د شیکاګو نورو ارواپوهانو معرفي کړی و مخالف و .

واټسن د تارندیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د ارواپوهنې علم باید د فزیک او کیمیا د علومو پر اصول بنا او استوار وي .

د واټسن د نظریې پر اساس نه یوازې ذهن ، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څېړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د ارواپوهنې اصلي دندو سره هیڅ ډول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرګنداوه او په دې عقیده و چې په ارواپوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې باید لکه تجربي علومو غوندې ، سلوک ملاک دعمل وي او له عیني
طریقو څخه په څېړنو او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس
او مشهود نه وي باید د ارواپوهنې له متن څخه وایستل شي. یوازېنی
سلوک چې عیني اړخ نه لري د ارواپوهنې اصلي موضوع وګرځي. دهغه
مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې
له ژوندي موجود څخه سر ووهي . واتسن باید د سلوکي ارواپوهنې مخکښ
وپېژندل شي .

دسلوکي ښوونځي له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود دخودکاره
سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو شبکو یانې
حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او هغه داسې دفرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو
دستګاوو یانې مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی . دا خودکاره
سازمان په سوزیدونکو (معده) او کنټرولونکو (غدې) دستګاوو مجهز دی
نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو دا اهلیه نه یا نه کیږي چې بنا
ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن دانسان نه شي
کیدای چې دنفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعریف شي .
ه یا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی نشي او دتعلیل
په میدان کې الوتلی شي !

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal Cord.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې وویل شو، سلوکیانو « داخلي او نفساني طریقه » او همدا شي د شخص مفهوم ، حال او احساس بې اساسه او ناسم ګڼي . د بېلګې په توګه که دوه آشنایان یو بل سره روغ بړ وکړي نو دا شي په لاندې ډول ترسره کېږي :

السلام علیکم ، څنګه یاست ؟

ښکلي ، ښه یم ، السلام علیکم .

دا شې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او د ارزښت او معنی له ارزښتونو خالي دی . دا ځکه چې دا یې ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نا مشهوده نفساني او باطني حالتونو ، پېژندل صحیح کار نه دی . د دوی په عقیده روغبړ باید داشې سرته ورسېږي :

السلام علیکم ، تاسې خو جوړ او ښه ښکارئ ، زه څنګه یم ؟

السلام علیکم ، تاسې هم نن ښه او ښه ښکارئ .

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي . ډېر خلک په لوړ غږ فکر کوي ، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ یا ضمن کې حرکتونه ښکاره کوي . د هغوی د تفکر غوښتې ښېې دی . هغوی معتقد دي چې انسان په ټول تېرونه کې فکر کوي . په کوچنیانو کې ، فکر کول لومړی په لوړ اواز سرته رسېږي . وروسته چې غټېږي په نجوا او بیا چپ کولو او په پای کې چې لویېږي نو په نا مرئي او بې غږه صورت سرته رسېږي . په دې مرحله کې تفکر په ټېټ اواز او بې غږه ښکاري . (شعاري نژاد ، ۱۳۷۰ : ۲۱۱) .

(c) ketabton.com: The Digital Library

واټسن د وراثت سخت مخالف دی، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته ډېر ارزښت ورکوي او د فکري وعقلي شخصیت، اخلاقي تمایلونو او عاطفي تکوین ته اشاره کوي. واټسن غواړي وراثت ته چې یو دروني او غیر عیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود اړخ لري بې ارزښته او بې اهمیته بڼه ورکړي. خو نن کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي.

واټسن د وونټ او نورو تجربتي پوهانو زیار د اروا پوهنې په هکله د «واقعي علم» تر عنوان لاندې یوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د «روح» پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون وسطی وه وپېژندله او نور څه اهمیت نه لري.

واټسن وايي: «چې د سلوک د اصالت پر حقّ، پلویانو په نظر-اروا پوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنترول دی». هغه وايي چې اوس د دې وخت را رسیدلی چې اروا پوهنه د شعور موضوع یوې خوا ته پرېږدي. او ځان پر دې موضوع ونه غولوي. ولې چې د اروا پوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني روانې حالاتو څېړنه ده.

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل د اصالت ښوونځیو ترمنځ توپیر چندان روښانه نه بریښي ځکه چې د دواړو ښوونځیو د پلویانو سروکار د احساس، ادراک، عاطفې، هیجان او داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو مجردو مفاهیمو سره دی څو د سلوک د اصالت پلویانو نور ټینګار یې سره ونه کړ او داسې مفاهیمو لکه شعور ، نفساني حالات فکر ، د ذهن محتوا ، اراده ، تخیل او تصوراتو پسې نه و لاړل او د معنوي په ځای یې له داسې مفاهیمو لکه انګیزه(۱) ، ځواب ، د عادت تشکیل او د عادت تلفیق څخه کار واخیست.

انګیزه مخ داخلي عواملو ته وایي چې د پاروني (برانګیختګی) ، او اضطراب سره تړلی او د فرد سلوک ټاکلي هدف ته رهبري کوي. دا تحرک او اضطراب د هدف تر رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه: لوږه ، تنده ، مینه او داسې نور.

واټسن په ۱۹۱۹ کې د نامتو پوهانو او مشاهده کوونکو ترګنار شاتو وروسته ومنله چې یو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک تر کتنې لاندې ونیسي او هم ګزارش ورکړي. د بیلګې په توګه زه په لیکنه بوخت یم ، حرارت مې لوړ دی او تودیم او نور.

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیک کې (۱۹۳۶) ، داسې داخلي کتنې چې شخصاً سرته رسولې وې لیکلې دي: ما استفاده وکړه ... ما نه غوښتل چې ترک یې کړم. ما د وجدان له مخې داسې فکر کاوه ، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم ...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې ډیرې حادثې واقع کیږي. چې له بهرڅخه په عیني توګه د مشاهدې وړ نه دي ، خو اوس ټول داسې

(۱) Motive.

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خفیف او لږ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جریان لري، کوم لاسي شي دا تمل د سلوک تر عنوان لاندې راځي خو دا حرکتونه باندني[1] او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني یا داخلي او پټ[2] سلوک اجزاوې دي.

د "پټ" سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعیت کې واټسن[3] له خپلې لومړنۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې باید عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو. یانې په اروا پوهنه کې باید هره مساله په "بالقوه" توګه د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پدیدې چې ارګانیزم په داخل کې پېښیږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزیکي وسایلو کېدای شي چې د کتنې او روایت وړ وګرځي.

د واټسن په کارونو کې، هغه څېړنې چې هغه د حیواني اروا پوهنې او کوچنیانو په هکله سرته رسولې د پام وړ او بارزه بنسټه دي او داسې شو چې واټسن د کوچنیانو په تجربي اروا پوهنه کې یو بې نظیره او محکم بنیاد و. هماغسې چې ورمخته وویل شول چې "د شعور یا خود اګاهۍ تجزیې پېچلې مسالې دي، باید هغه په ساده حسونو او ارګانیزم تجزیه کړو واټسن هم عقیده درلوده چې "سلوک پېچلې او غامضه مساله ده باید په ساده واحدونو انګیزې او ځواب یا غبرګون تجزیه شي چې دې د وار

---

(1) Overt behavior (2) Implicit behavior.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته رفلکس(1) وايي. همداسې واټسن وايي، غريزه او عادت هم له هغې مقدماتي رفلکسونو تشکيل او ترکيب شوي دي ولې د غريزي نمونې او طرحې او نظم او ترتيب ارثي ده، خو په عادت کې فرد نوي صفتونه په خپل ژوند او تجربه کې کسب کړي دي.

د واټسن په عقيده د سلوک ارواپوهنه د مطالعې او څېړنې څو مشخصه طريقې لري، چې مشاهده يې له ډغو طريقو ده. علمي مشاهدې د وسايلو په مرسته او بې له وسايطو له مرستې امکان لري. ازموينه يو بله عيني طريقه ده چې کيداى شي د ارواپوهنې د څېړنې وسيله وګرځي. ولې بايد پام وساتل شي چې ارواني ازموينې د ذکاوت انفعالاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول کيږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسيله ده. سلوکي ارواپوهنه ازموينې، د عکس العمل زمانه د محرک(2) په مقابل کې په کار وړي. محرک هر ډول تغيير ته چې په طبيعي يا خارجي نيرو کې واقع او حسي آخذه فعاليت ته هڅوي، ويل کيږي. لکه نور چې سترګه او يا ژغ چې غوږ تحريکوي.

ازموينې د حافظې د ازمايښت د پاره هم استعماليږي. په دې برخه کې د واټسن يو بلوي ابينګهوس او د هغه ملګرو د ازموينې په اساس د تداعي تشکيل، حفظ او ضعف طريقې مطالعه او څېړلې دي ونيوې. د حافظې په هکله تجربې او ازمايښتونه په دې عقيده بنا دي

---

(1) Reflex. (2) stimules.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده. یانې د سلوک د اصل د سبړونکو پلویان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونـو ده او روسته د تمرین له دورې څخه.

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمایلات، د بدن عکس العمل بولي. د بېلګې په ډول که څوک وایي «خفه یم» نو د دې جملې سره یې د بدن وضع بدلېږي او غوښن معلومېږي. ښکاره ده چې دا د شرایطو او بدن عکس العمل دی. د واټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ صورت ذهني جنبه نه لري.

له پورتني طریقې سربېره د ښېړنې یوه دېره مهمه طریقه د سلوکي اروا پوهانو لپاره د شرطي انعکاس(۱) طریقه ده چې د پاولوف او دهغه د پلویانو له خوا رامنځته او په احتیاط ورکې شوېدی.

د واټسن له نظره یوازې د زده کړې رېښه په شرطي انعکاس کې نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یې د ډول زده کړونکي عکس العملونه دي.

د واټسن په عقیده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي. چې هغه عبارت دي له: وېرې، غضب او مینه.

همدا شان واټسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دي او هغه د فرد د عاداتو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل څرګندېږي. خلاصه دا چې د سلوکي سبړونکي د کار اساس څو لاندې ټکي

---

(1) Conditioned Reflex.

دي چې په هغو ډېر تاکید کوي .

۱- د انسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي ، عضلاتي، غدوي غوښې ، وینې او هډوکي ته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کیږي .

۲- وراثت ځانګړی ارزښت لري . د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې ټول غریزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي . دوی یوازې ویره ، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمیري .

۳- په دې ښوونځي کې انساني چارو او صداسي روانيو او عملي ودې ته خاصه پاملرنه کیږي .

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کیږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې کارنده رول لري او د زده کړې د عملونو بنسټ جوړوي .

۵- د دې ښوونځي پلویان بدن ، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکې یې په اسانۍ سره پیدا کیږي .

د دقیقې څېړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوي موضوعات استخراج کړو :

۱- د اروا پوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي .

۲- د اروا پوهنې تعریف باید « شعور » نه بلکې د « سلوک » علم وي .

۳- له پخوانیو مفاهیمو لکه احساس ، ادراک او هیجان څخه ډډه وشي . او پر ځای یې داسې سلوک لکه محرک یا انګیزه ، ځواب ، زده کړه او عادت ونه کارول شي . د واټسن په اصطلاح انګیزه او ځواب ته رفلکس وایي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- دا رواپوهنې اصل باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵- د روح، د مفهوم په له منځه تللو سره، هغه ضد و نقیضه فرضیې چې د جسم او بدن په اړوند موجودې وې له منځه ځي.

سلوکي ارواپوهان باید مغز ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل ونه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د سیستمونو تمپلونه وګڼي. دا ځکه چې د سلوکیانو د پاره یوازې هغه قضیې او مسلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت ویلای شو سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت، چې په هغه کې مغز دا دنده لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او بیا یې ټینګه کړي. په دې ترتیب عصبي سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کړي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیه چې د مغز د ننه سرته رسیږي بې له دې چې هغه د سلوک جز وګڼو په ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب، ف، سکینر[۱] (۱۹۰۴ - ۱۹۹۵) د پنسلوانیا په یوه ښارګوټي کې وزیږید او په ۱۹۸۱ کال کې یې خپله دوکتورا په ارواپوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

(۱) Burrhus Fredric Skinner.

څخه واخست.

سکینر په خپله علمي تجربه کې د ارګانیزم سلوک د وسیلې په توګه پېژني نو ځکه د نوې طریقې ارزښت لري نو د سکینر وسیله یې سلوک هم ویل کېږي د اوپل سلوکي نظریه په واقعیت کې د تاړندایک د ارتباطي اروا پوهنې او واټسن د سلوکي نظریې، یوه نوې څانګه ده..

تاړندایک سلوک ارتباطي، بدني او رواني، دواړه په زده کړه کې مهم بولي. اما څېړنې یې د انسان په برخه کې، ډېره ماشیني بڼه لري او د رواني خصوصیتونو څخه خالي دي.

واټسن هم د انسان په مطالعه ماشیني طریقې څخه کار اخست او څېړنې یې په ژوندي موجوداتو بېرې تړلې وې.

سکینر هم لکه تاړندایک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشین یا خنثی موجود په توګه کتل او د هغه سلوک به یې قالبي او ماشیني تلقي کاوه. اروا پوهنه یې فقط د سلوک علم باله، علم یې په استقرایي طریقه مطالعه کاوه د اروا پوهنې د نده بیانېږي داوه چې د ارګانیزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي دغه علمي څېړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې. د سکینر لپاره هغه معلومات معتبره دي چې د مشاهدې له طریقه حاصل شي. د هغو اروا پوهانو سره چې په قدرت، اراده، احساس، تصور، سایق او نورو بحث کوي، مخالف دي.

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکینر د علمي نظریې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له هغې جملې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څیړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي. له دې قوانینو څخه خبرتیا، نه یوازې زموږ علمي اټکل د بېړنې بلکې د دې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو. دا امر هم په اروا پوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثرتوګه د خپل چاپیریال او نړۍ سره چال چلند وکړي.

همداسې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې ونشي چې د بنیادم د سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طریقه ایجابوي. د اروا پوهنې متحولین لکه د بل هر علم د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په توګه توصیف شي. د سکینر په اروا پوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه څرګندیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه د عکس العمل، سلوک حسابیږي. یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي. ترڅو هغه یا یې چې د محیطي شرایط مطلوب دي منځ ته راوړي.

د اروا پوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي سکینر دا معروفه خبره: "چې آس د اوبو سرته راوستی شو خو په اوبو

چېنلو يې نه شو مجبورولی، رد وي . دی عقیده لري چې د اروا پوهنې د قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې اس او یا چېنلو ته مجبور کړو . په همدې قیاس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو .

هماغسې چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکینر- نیاباسي چې په اروا پوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کړي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنټرول درجه په ښکاره توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لاندې اطلاعاتو ته لولو له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې څنګه واقع شي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکي زمانه کې د نظر څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی.

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دا دی چې غواړي په دې شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک مؤثر دي. د دې عواملو پېژندنه او تحلیل او تجزیه موږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو.

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه لاسته راځي د پېښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او یا یې جوړوي خو د داسې پېښنتې په ځواب کې چې تر ډېر مهم او په ژوند کې یو وار پېښېږي او نه شو کولای یې د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سکینر ځواب دا دی چې داسې سلوک‌کوونکی باید د هغه جبر ویکړ اجزاوو د محیطي تجربې او طبیعي جبر په اساس تحلیل او وڅیړو. (پارسا ۱۳۷۰: ۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره:

د سکینر اروا پوهنه د طبیعي جبر(۱) پر بنسټ استواره ده. د هغه په عقیده د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې یو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی، دا دواړه ځانګړي بحثونه ایجابوي.

د بنیادم د بنیادم سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکي دي. په علمي جبر کې هر پیښېدونکی علت لري او دا یوازې هغه د یو سلوک دی چې کیدای شي څرګند شي.

سکینر په ټاکید سره وایي هغه جبر چې د ماشین په کار کې معتبر دی د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي. نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یو ډول د انسان له سلوک سره ورته والی لري. لنډه دا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړی دی. علمي جبر د دې واقعیت ښکارندوی دی. چې چاپېریال لا د هغه مجبور په بدلون او جوړښت کې چې هغه یې چاپېریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري.

د سکینر په عقیده په ټوله عالم، که بل هر وګړی غونډې منحصرل د ځانګړی تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډېر مهم او کارنده نقش یا رول په غاړه یا ضمه لري. خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

---

(1) *Naturalistic determinism.*

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې لا پوهه او پوهان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري . پوهه د پدیدو
خط سیر هغسې چې طبیعت تعین کړېدی ښکاره کوي او نشي کولی په هغه
مسیر کې مداخله وکړي . نو په دې خاطر پوهه د طبیعي چارو جریان او
دژوند په چاپېریال کې د انسان د سلوک توضیح ده .

سکینر د هارورډ او انډیانا د پوهنتونونو د استادۍ ویاړ درلوده
د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې تیوري سبرونځې په رستاخیز کې د یاد وړ
وړ مرسته کړېدي . په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام
دانمایښنټ کمونکي له نظره وړاندې کړ ، ده وویل ، هغه کار چې انمایښت
کمونکي کولای شي دا دی چې له پېژندل شویو انګیزو څخه کار واخلي او
د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یاد داشت کړي . په دې طریقه
قوانین یې چې سلوک د انګیزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي.

سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس
تلقي شي ،

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر
ارادي ځوابونو ته محدود و . خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید
یو خوا ته شي او انګیزه - ځواب باید د واحد یا نوي رفلکس په نامه ونومول شي
په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی وګڼي.

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې خپل مادي
بدلون سره د بعضو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کړي.
مختصات په یو شکل څرګند او منځته راوړي . دا یو شکل معنوي او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصوراتو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده تجربي ارواپوهنه، د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژۍ د رفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره سروکار نه لري.

د سکینر په عقیده د ازمایښتي انګیزې سربیره، ازمایښتونکی د تجربې نور شرایط او موقعیتونه هم کنټرولوي. د ازمایښتونکي کار او دنده دا ده چې د ځواب (تابع متحول یا سلوکي متحول)، او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول)، او هم د نورو متحولونو سره د اړیکو څرګندوالی پیدا کړي. په بل عبارت د ازمایښتونکي ټول کار دا دی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي چې د ازمونکي له خوا کنټرولیږي او په دې ډول څېړنه کې د تجربې متحول حکم لري. لکه د شخص سوابق، ارثي خصوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S)، او نورو تجربي شرایطو (A)، تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه چې معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي)، جنبه یا اړخ لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و . بنایي د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه - ځواب تړل واحدونه په هغه کې داخل شي . نوی مطلب ، هغې نوې او ساده معما امیزه جعبې پورې تړلی دی چې نن یې د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی .
دې نوې ازمایښت ، هغه ظاهري خلا چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې د ازمایښت و اشتباه ، تر منځ وجود درلود ډکه کړه او د داسې یوه پله ، حکم لري چې هغه دواړه سره تړي او یو پیوند وي .

د دې جعبې په وسیله زده کړه اسانه او ډیره چټکه وي خو هیرول (۱) ، یو لټ او بطي رفلکس دی .

له هغه تاریخ څخه را په دیخوا ټول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونو پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیږي تړلې دي .

دې ډول ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې خپل (۲) رفلکسونه په ځواب ورکوونکو (۲) او عمل کوونکو (۳) رفلکسونو وویشي .

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې ، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري ، خو دا ارګانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي . په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بیلګې په توګه :

(1) Extinction (2) Respondents (3) Operants.

هرډ، لوږه، تنده او داسې نور وجې دلرې څو د ارګانيزم له نظره معلومه انګيزه، نه وي، دا ځکه چې هغه انګيزه نه کارولې او هغه نه مشاهده کيږي بې ځای کې انګيزه د ارګانيزم له کنټرول بهر وي. په همدې خاطر د تجزيې متحولو د حکم لاندې نه راځي. يانې د ارګانيزم کار يوازې د A له متحول سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول

$R = f(A)$ څخه پيروي کوي.

ښکاره ده چې ارګانيزم، انګيزې منځته راوړي، کله چې مونږ ځای هغه ميله چې د غذا محفظې پورې تړلې فشار وارد کړې. هغه انګيزې چې د دغې ميلې له مشاهدې څخه راپيدا کيږي، حيوان ته ښکاره کوي چې په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدايت کوونکې انګيزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي چې ووايو، هغه وخت چې مونږ وږی وي، ميله يا جعبه ځواب د فشار ورکولو راوباسي. خو سکينر زيار باسي چې د ارګانيزم د داخلي وضعې له تعبير څخه ډډه وکړي او يوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکينر وايي چې د ځواب يانې په ميلې فشار، يوازې د ارګانيزم له خوا ورکړل شوی، يا دا چې دا ځواب، د هغو انګيزو په واسطه چې د ميلې او نورو شيانو څخه راپيدا ته شوي، رهنمايي او هدايت شوی دی.

عمل کوونکی رفلکس يو خاصيت هم لري چې د هغه په تعريف کې نغښتی يو دی، خو د هغه په نامه کې پټ دی، دا رفلکس د چاپيريال په مخ عمل کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو له دې کبله د وسیلې(۱) خاصیت هم لري . د سکینر په جعبه کې داعمل کوونکې رفلکس د غذا په برابرولو تامینږي .

ځواب ورکوونکی رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې ، ارګانیزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څو محیطي تاثیرات نه تولیدوي . ځو چې د ځان منځ یې پرخه د محیط یا چاپیریال حساب نه کړو .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړ شوی او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کیدو او هیریدو په هکله احتمالاً بهترینه لاره او طریقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعالیت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدایت او هیریدل د تجربې او ازمایښت په اساس د سلوک پیژندنې اساسي موخه ده .

سکینر دا تابیا او قصد نه درلود چې لمپله او وابهمنه یوازې موږک او چیې ته محدود کړي ، که څه هم هغه داروش د کار د څیړنې لپاره اصلي او ممتازه لار ګڼله .

د هغه په عقیده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کیدو او تقویت د قوانینو لاندې راولو .

---

(۱) Instrumental.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د گشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (1880 - 1943):

مکس ورتهایمر(1) په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او ارواپوهنه کې د وورتزبورگ له پوهنتون څخه په 1904 کال کې واخیسته او د خپلې څیړنې نتیجه یې په 1912 کې د فای(2) د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وگرځید.

ورتهایمر د خپلو دوو ملگرو په مرسته چې کافکا(3) او کوهلر(4) نومیدل علمي څیړنې سرته ورسولې او د گشتالت د ارواپوهنې بنسټ یې کیښود.

د گشتالت څرنگوالی او ارزښت:

د گشتالت اصطلاح په المانۍ کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د ارواپوهنې د دې ښوونځي اصلي عنوان دی. پیژندل شوی او د کلي سازمان تصور ته هم گشتالت وایي.

دا نظر چې نه شو کولای هر شی یا وضعه د هغې د اجزاوو له کټله په سبه صورت درک او وپیژنو، نیک فکر نه دی. دا ډول فکر او نظریه

---

(1) Max Wertheimer (2) Phi-Phenomenon.

(3) Kurt Koffka (4) Wolfgang Köhler.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني یونان کې لا پخوا د سقراط څخه لیدل کیږي چې ورو فیلسوفانو او،
منکرینو د هغه سخت دریځ او کائیناتو د ځینو او پیښو د لیدلو له اړخه
بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانینو ته یې
ځیر وګوري نه د هغو اجزاوو او جزیو ور ته توکیو ته. د دوی په مقابل
کې ځینې داسې متکبرین هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پېژندنه یې یوازې
د هغو د اجزاوو او جزیو د عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. دلته لومړۍ
ډلې ته کولی شو د ګشتالت د ښوونځي مخکښان او دویمې ډلې ته د اصالت
د سلوک د ښوونځي مخکښان ووایو.

په فلسفه پېژندنه کې د ور ته یا غړي د هغه یوې ډلې ګشتالت په
شکله قاطع او صریح نظر څرګند کړی. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و.
ماخ په دې عقیده و چې مادي او نفساني د رواني، جهان په اصل کې یو دی
خو او وا یې هغه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت
سره مطابقت، سره ونه او اړخ نه لګوي هم له یامه و نه غورځې او ترڅېړې
لاندې ونیسي. هغه، د هغه غیر فزیکي احساس ته ارتباطي احساس وایه.
د مثال په توګه څرګنډ د درې نقطې د یوې پاڼې پر مخ ووینې ممکن دی
د هغه په ذهن کې یې تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ شبه یا اثر د مثلث نه لیدل کیږي. خو د ارتباط
احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرستیان فن اهرنفلز(۱) (۱۸۵۹-۱۹۳۲) په ۱۸۹۰ کال کې د ماغ
د افکارو په مکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په
ادراک کې داسې ځانګړې نښې څرګندېږي چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوضاع
څخه او چېته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیار باسي چې
مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغو ته مانا او مفهوم
ورو بخښي، هغه څه چې وینې، سازمان او نظم ورکړي او هغو ته وحدت
ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوې مېتودونګې په المان
کې د ګشتالتي کیفیت(۲) تر عنوان لاندې منځته راغې چې د ګشتالت د اروا پوهنې
علمي بنیاد او بنسټ یې کېښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې
ډېر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پېژندلو دي چې د مانا دار سلوک
سبب ګرځي. دا مسله یا امر د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه
پیدا کولی شو.

د فای پدیده یا د حرکت ادراک:

څرنګه چې د دې څپرکې په پیل کې وویل شو. د ګشتالت مېتودونګې د ورتهایمر
په علمي ازمایښتونو تحقق ومومند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې
هغه د حرکت د درک کولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د
ګشتالت د ډېرو ازمایښتونو بنسټ وګرځید. د ورتهایمر د مهمو
ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانۍ
او ښه صورت درک کېږي: ورتهایمر په دې تجربه کې د پوهنتون په

(۱) Chistian von Ehrenfels. (۲) Gestaltqualitat.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واسطه د زماني فاصلو په تنظیم سره په عمودي او په منحني خط د سپینې پردې پر مخ انځور یا انځ منعکس کاوه. دا ازمایښت په پایله کې څه ولیدل چې که زماني فاصله د عمودي او منحني خط د منعکسولو ترمنځ له $\frac{1}{15}$ ثانیې څخه زیاته وه، لومړی عمودي خط او بیا منحني خط د پردې پر مخ لیدل کېږي. خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانیې څخه لږه وه دواړه خطونه په یوځل یا یې همزمان د پردې پر مخ لیدل کېږي. او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانیې ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط پر خپل ځای څرخېږي او منحني معلومېږي. څرګنده شوه چې درک د حرکت د فای پدیده له دوو خطو او یوه مشخص زماني عامل څخه پیدا شوېده. دا پدیده په زړه پورې ازمایښت او د سینما د پرمختګ سبب او د ګشټالت د اروا پوهنې بنسټ وګرځېد. له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه چې د سینما په فلم کې لیدل کېږي، معلول د یو شمېر فلمونو دي چې هر یو یې د یوه حرکت خاصه برخه ښکاره کوي. څنګه چې فلمونه په یوه معینه زماني فاصله کې یو بل پسې راځي نو لیدونکی حرکت وېني یا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعیت کې خپله فلمونه، پرته د بې حرکته تصویرونو بل څه نه دي.

د فای پدیده په نورو ازمایښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کړل شو. د دې تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سره د تیاره، او روښانه شي بیا د یوې رڼا نقطې په ډول لیدل کېږي. همداسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څېله سبا به ګوته د ۲ه سانتي مترو په فاصله د څپلې څنګ لرې ونیسو او څپلې سترګې په تناوب ډول وانړې او پټې کړو و به وینو چې زموږ ګوته حرکت کوي . په داسې حال کې چې په عمل کې هیڅ حرکت وجود نه لري . دا او داسې نورې ډېرې بېلګې د اړیکو او ادراک توضیح کوي د اسټالې د محرک ـ ځواب په اړوا پوهنه کې د توجیه او تعبیر وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په اړوا پوهنه کې:

څنګه چې د ګشتالت پېښو ته نسبت په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه وخت تحقق پیدا کوي چې عوامل یې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او مانا یې شرایط برابر کړي. خو ادراک په لومړي سر کې د تصویر[1] او زمینې[2] ځمکې، سره کلکې اړیکې لري لکه چې په نقاشۍ کې د ښه تجسم او ښه ښکارېدو لپاره تصویرونه یا رسمونه په ښه میدان او منظره کې تنظیم او رسموي. کافکا یو د ګشتالت د اړوا پوهنې طرفدار یا پلوی عقیده لري چې ځمکه یا میدان د تصویر یا شکل په نسبت دی او د شکل په څرګندولو کې کاڼنده رول او تاثیر لري.

د ګشتالت اړوا پوهنه دې دوو عواملو یا نې تصویر او زمینې ته ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول ګڼي. په کلي توګه زمینه ټول هغه شیزونه دي چې د شخص مادي او محسوس چاپېریال جوړوي په بل عبارت زمینه هغه شیان دي چې

(1) Piqure (2) ground.

تصویرته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پام له نه وکړو چې د ګشتالت په اړوند پوهنه کې، ادراک د شخص په اندامونو یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. د ورتهایمر په عقیده ادراک مخه وضعه یا حالت نه دی چې ځانګړو اجزاوو پورې تړلی او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وګړي اشنایي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او نړۍ په دې علت درک کیږي، چې انسان کولی شي صفه متناسب او هم آهنګه اعمال او حرکات چې د بیلابیلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپیژني او پوه شي.

نوله کبله کل له مجموعې د تشکیلونکو اجزاوو څخه ډیر مهم او غټ دی. البته مخه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که ګلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمایي مخونه د یو بل سره وي چې د ګلدان مخامخ دي. او که ګلدان اصلي تصویر وګڼل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب د ول موضوع بدلیدلی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګشتالت د ښوونځي قوانین

دګشتالت ارواپوهان عقیده لري چې په ګشتالت یا هیات کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحو، شکلونو او قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل(۱) او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حسابیږي او له لاندې قوانینو څخه جوړ شویدي:

د تعادل ﻫ فراګیری. جامعیت، قانون.

دګشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت(۲) قانون دی مطلب یې دا دی چې ارواپي تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع، تل د کمال او شایسته ګۍ خواته میلان لري. د دې قانون پر اساس ذهن محافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت، طبیعي جوړښت ته متمایل وي چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي. د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب، تقارن، ساده ګي، تناسب، استواري، پایه داري او داسې نور دي.

په ارواپوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون ونومول شي د نمونې په ډول کله چې مایع په ناهمواره سطح کې واقع شي نو د متعادلې وضعې خواته

---

(1) Organization (2) low of pregnant.

(3) Low of equilibrium.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ اړوي . په همدې قیاس ، ناکامه شخص نیاز باسي څو خپل نفسي تعادل بیا پیدا کړي . همدلته ده چې له نورو څخه بخښنه غواړي . یا بیا په ازمینه چې نه دي بریالي شوی ، شرکت کوي ، څو بریالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . دګشتالت د نظریې پلویان دې حالت ته مطلوب ګشتالت وايي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون⁽¹⁾ د یوه میدان جوړونکي عوامل څرګندوي چې د نږدېوالي په سبب یو بل سره یوه دسته یا ټاټکي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه یو بل سره نږدې وي د هغو د تړاو احتمال ډېر وي په دې قانون کې نه یوازې مکاني فاصله او د عواملو نږدېوالي د څانګړو دستو د ایجاد سبب ګرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي ټغونه او الفاظ چې نږدې یو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې یو له بل څخه لرې بیا دا خصوصیت نلري .

کافکا عقیده لري ، کله چې فاصله ډېره وي هیڅ ډول وحدت د هغو ترمنځه نه جوړېږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځه فاصله لږه او یو بل ته نږدې وي . نو هم متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

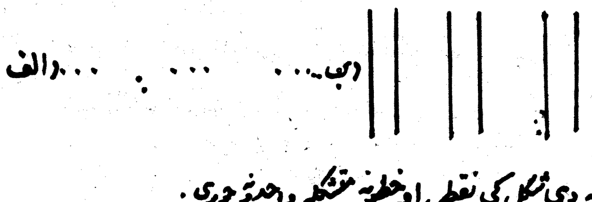

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل وحدتونه جوړې .

(1) Low of Proximity.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت(۱) په قانون کې د ځانګړو خصوصیتونو له کبله لکه شکل، رنګ اندازه او داسې نور، چې لري، ګډ ګروپونه را منځته کيږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په هغوی کې حکمفرما او مسلط نه وي. په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه شیان چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه دي، د یو شي د مشخصو او ځانګړو ګروپونو په حیث سازمان ورکوي.

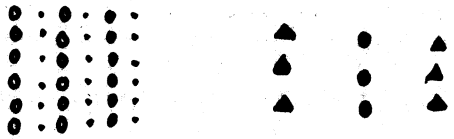

( ) په دې تصویر کې، ښي خواته د مشابهت قانون سره سم دایرې او مثلث نه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري.

د پیوستون قانون :

د پیوستون(۲) په قانون کې د ګشتالت اروا پوهان زیار باسي چې څرګنده کړي چې د پیوسته سطحې یا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو یا ناتمامه شکلونو په پرتله، ثابت او مطلوب وي. دا خبره مبنايي په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي. انسان کې دا تمایل وجود لري چې هر وخت چې نیمګړي شکلونه یا تصویرونه، کامل کړي. د ساري په توګه ناقصه دایره، د مکملې دایرې په بڼه رسم کړي.

---

(1) the law of similarity . (2) The law of closure.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکول او یا د نقص له منځه وړل انسان ته خوښي او رضایت ورپه برخه کوي . خو نا تمامه کار یا وضعه د ناراحتۍ او خراشیني اسباب جوړوي .

د نیک پیوستون قانون :

د نیک پیوستون"(۱) په قانون کې، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو یو ځای کید وخوځه منځته راځي او درک کیږي ، هغه متقارن تصویرونه او زمیني دي . د بیلګې په توګه یو مستقیم خط ته د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کاملې دایرې په بڼه ادامه موجي کـه څه هم دغو شکلونو احساس هم شته دی .

زده کړه د ګشتالت له نظره :

د ګشتالت په اند وایو چې هغه کې زده کړه د یوه کلي هئیات په توګه مطرح کیږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه .

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څیړنه کې پوهاند، تمرین او دا پیکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د تمرین او یا مانا کل په څواب کې په لاس راغلی وي . د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو نظرو او تمرینو ته مراجعه کوي څو د مسئالې په حل کې مرسته ورسره وشي .

(۱) The low of good continuation.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې ز ده کړه کې یې کلي قاعده د قیاس (۱) په دول د زده کړې اساس او بنسټ

گرځي او مطالب له همغه ځایه کسب او درک کیږي .

خو که نمونه یا بیگ د زده کړې بنسټ وه یا ني ادراک او زده کړه د جزځخه

کل ته رسیده او یا حاصلیده ، نو دې ته استقرائي (۲) طریقه وایي .

د گشتالت په شیوه او طریقه کې ، د زده کړې اساس او بنسټ ، ادراک

بصیرت او د مسألې حل دی . په دې طریقه کې زیات استدلال کیږي چې مسالې

ته د کل په توگه پاملرنه وشي ، اجزا او اړونده اړیکې یې وپیژني او نو یې

مسئله حل کړي . په دې لحاظ باید په زړورتیا وویل شي چې زده کړه د گشتالت

له نظره ، ادراک ، بصیرت او د مسئلې حل سره تړلې ده .

د ادراک اهمیت په گشتالت کې :

ادراک یو له هغو موضوعاتو ځخه ده چې د گشتالت ارواپوهنې ځانگړې

پاملرنه ورته کړیده ، او عقیده لري چې زده کړه یې له درک ځخه نه حاصلیږي

او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې د اعوامل لکه : پاملرنه ، احساس

پخوانۍ تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کړي . کلي بڼه تل د اجزاوو ځخه تر مخه

درک کیږي . د کل د ادراک ځخه وروسته د اجزاوو درک او پیژندنه اسانه

کیږي .

د دې ارواپوهانو په نظر ، ډیر خلک د هغو شیانو زده کړې سره

مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري . په تجربه ثابته شوې

(۱) Deduction (۲) Induction.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده چې په ړندو سترګو او یا طوطي واره زده کړه نه یوازې داچې بریالیتوب نه لري ژر هېرېږي. دګشتالت د ښوونځي په اروا پوه کاتونا (۱) د ځېړنو د نتیجه داسې واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډېره او د مطالبو بیا راپادول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي، نارسا، بې مانا او ډېر وخت نیسي.

د بصیرت (بینش) نقش:

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډېر بنسټیز نقش او اهمیت په عهده لري. ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیدا کول او یا د زړو بینشونو تغییر او بدلون دی. بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو د اهداف، د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې، د محیطي عواملو څخه، پیدا کړي، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه، د نوي بینش او مانا پیدا کول دي چې یو اګتسابي عمل شمېرل کیږي.

د سلوک او زده کړې اړیکې:

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا د دې دوو ترمنځ اړیکو ته، سلوک ویل کیږي.

(۱) katona.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دگشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیارې) شامل دي ، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري . په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی . خو سلوکیزم دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري . د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د او ښکو ، خولو ، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي . د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي . خو د ګشتالت د اپلویان وایي : داسم نه دی چې ښکاره سلوک ، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی ، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی . کورت لوین⁽¹⁾ الماني پوه ، ځیرونکی او د امریکا استوګن ، د ساحوي معرفت نظریه⁽²⁾ د محرک - ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظریې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې راپورته شو . د پوه د ساحوي معرفت نظریه د ګشتالت د ښوونځي په چوکات کې په نسبتیز بنسټ مطرح کړه .

نسبیت یا نسبي اصل⁽³⁾ داڅرګندوي چې هیڅ شي په یوازې توب ، د احساس او ادراک وړ نه دی ، مګر د نورو څیزونو په ارتباط او اړیکو پیژندل کیږي داعبارت دامانالري چې هرشی ، رموز په ذهن کې ، د تصویر او زمینې په حیث ، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل مومي . په بایله کې نسبیت د فزیکي او عینیت له طریقه ، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي .

---

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.

(3) Relativism.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتيب سره ارواني واقعيت عبارت له هغه ذهني طرحې او بيدا ښت څخه دی چې فرد يې له فيوشني څخه، د حواسو په مرسته په لاس راوړي. خپله هغه شی او چاپېريال يې پېژني او د کړو وړو څخه يې ګټه اخلي

ساحوي نظريه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول رواني فعاليتونه په يوه ساحه يا ميدان کې واقع کيږي او دا ټول عوامل يو له بل سره په متقابل ډول اړيکي لري. په دې نظريه کې زده کړه - هغه نسبي عمليه ده چې فرد په کې نوی بصيرت يا بينش کسبوي او يا دا چې په خپل پخوانې بصيرت کې بدلون راولي.

په لنډ ډول ويلای شو چې بينش هغه احساس، ادراک، نسبت او پيوند دی چې ډېره وسيع مانا او مفهوم لري. د بينش رښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته د ژوند په شرايطو او موقعيتونو کې حاصليږي.

په ټولينه توګه ساحوي نظريه، د بصيرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وايي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي.

د فرد مجموعي بصيرت او بينش د ژوند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي. معرفتي جوړښت د هغه پيدا ښت او ادراک په مانا دی چې فرد يې له خپل رواني، فزيکي او اجتماعي چاپېريال څخه حاصلوي. په دا سې چاپېريال کې خپله فرد او ټول هغه اړوند واقعيتونه چې په مفاهيمو اعتقاداتو او اميدونو پورې اړه لري، شامل دي. نوځکه د ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فضا ، معرفتي جوړښت د ژبې د وديې ، عواطفو ، تولنيزو اړيکو او سلوک په بڼه څرګندېږي.

د ژوند فضا :

د ژوند فضا (۱) يوه کلي نمونه ده چې ټول موثره عوامل دي چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اغيز اچوي او د فرد رواني نړۍ منځته راوړي. په کلي توګه خپله فرد او د هغه رواني چاپيريال په کې داخل دي، مطلب د رواني چاپيريال فزيکي او تولنيز محيط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزيکي شيان او هم نما دي (۲) او عملي (۳)، وظيفوي، روابط او اړيکي داخل دي. د ژوند په فضا کې نه يوازې هغه شيان چې په اوسني زمانه کې ادراک کيږي بلکې داسې مواد لکه حافظه، تجربه، هنر، افسانه، دين اتکل، او اميد ونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګډو فصلونو څخه تشکيل شويده. د دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او ګروهې، تير او راتلونکي لرليد مجرد افکار او عيني شيان هم شامل دي.

لوين خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه کوي:

$$B = f(P.E)$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، P رواني حالت او E رواني

(1) *Life space* (2) *Symbolic* (3) *functional*.

(c) ketabton.com: The Digital Library

محیط بنیي . د دې فورمول په اساس د ژوند فضا له فرد او د هغه د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جوړېږي . د دې مانا دا ده چې د ژوند فضا یو فعال او خوځنده[1] کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې بدلون په نورو برخو هم اغېز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې تړاو لري . په بل عبارت داسې یې کلیت دی چې د ژوند له مسئلو څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت نه لري بلکې هر یو یې، د کل یوه برخه د رواني میدان یا د ژوند د فضا جوړوي .

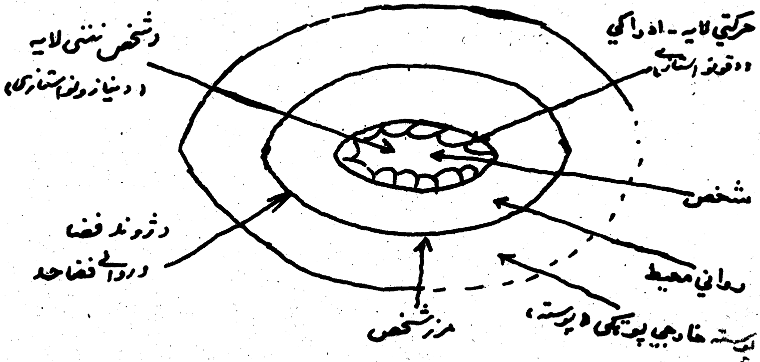

پوره ته جوړ بنت یو پوټکی د بهرني پوستې[2] په نوم احاطه کړې دی. د ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته وایي چې فرد یې په هغه ځانګړي لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري، خو د درک نهایي قوه (نیرو) ورسره وي .

---

(1). Dynamical.   (2) Foreign hull.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند فضا له یو شمیر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او دول دول سلوکونو چې مربوط په ځانګړی ارزښت لري جوړه شویده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه مرتجلواني، د دوستانو کتنه، دول دول سرګرمیګانې مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په دې پوري مثبت ظرفیت او ویره ونکي او بیزاره ونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپیریال چه یو وخت د ژوند په فضا اغیز کوي. د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلي دي، فرد، چاپیریال او د ژوند د فضا خارجي برخه ممکنه ده په لویو ته هندسي شکل کې وښودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه یو روانې پدیده ده. تړلي رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپیریال څخه نه بیلاکیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یوه فني اصلاح ده چې د فرد ټولې وضعې لپاره وضع شویده.

رواني چاپیریال

رواني چاپیریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپیریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپیریال هر امر او ماناداره موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل رواني حالتونو ته بدلون ورکړي.

فزيکي چاپېريال په کلي توګه مادي وسايلو او شرايطو ته وايي چې شخص يا شي په کې شامل دی. اما ټولنيز چاپېريال هغه اوضاع او حالات دي چې د شخص اطراف او چاپېريال يې نيولی دی او په هغه کې نظر ونه او ګروهې د يوې ټولنې يا يو ملت شامل دي. که څه هم فزيکي او ټولنيز چاپېريال د يو ګروپ د افرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خو بيا هم په ځانګړې توګه د هر يو له رواني محيط سره ښکاره توپير لري. د بېلګې په توګه په يوه ټولګي کې د زده کوونکو فزيکي چاپېريال ظاهراً يو دول ښکاري. ولې د هر يوه رواني چاپېريال له يو بل سره توپير لري. په دې مانا چې ممکنه ده يو زده کوونکی جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور ونه لري. (پارسا ۱۳۷۲ : ۳۳۲).

هرگز وجود حاضر غايب شنيده اي

من در ميان جمع و دلم جای ديگراست.

«سعدی»

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

د رواني پوهنې

کله چې د عمل د اصالت پوهنه په امریکا کې جوړه شوه نو په اروپا کې د رواني تحلیل[1] تر عنوان لاندې پوهنه رامنځته شوه. که څه هم د دې پوهنې بنسټ فروید کیښود، خو شارکو[2] او ژانه[3] فرانسوي پوهانو په خپلو څېړنو سره د دې پوهنې په رشد او پراختیا کې ستره ونډه واخیسته. ادلر[4] او یونګ[5] په اول سر کې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یوه وخته یې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې پوهنې د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید[6] (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د رواني تحلیل د پوهنې رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هر څه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅېړل شي. فروید د اروا پوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په اروا پوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پر ځای د هغو اروايي جریانونو پر بحث وڅېړو چې مبهم شعور، ناخود آګاه ذهن، پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

---

(1) Psychoanalysis (2) Charcot (3) Janet.

(4) Adler (5) ung (6) Freud.

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره ازمايښتي طريقې يا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه (۱) مناسبه نه ده بايد بله طريقه وکارول شي.

فرويد عقيده درلوده چې بايد د ټولو رواني بې نظميو او تضاد منبع د شعور په ناخودآګاه برخه کې وپلټل شي. د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د «خوب د تحليل او د مريض د افکارو د تسلسل» له طريقې څخه استفاده کوله. فرويد د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغانو سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتيو د بحث په مکله او يا د هغو تجاربو په مکله چې دوی درلودې، شرميدل. د همدې اصل له مخې فرويد جنسي تمايلات چې په کلي توګه، ميل خوښي او لذت دی، د افرادو د کړو وړو محرک باله. فرويد دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو يادول، تذکر، اسانه کار نه دی بايد ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بيا په خاطر راوړي او له دې طريقه نظم او روحي ارامتيا مجدداً کسب کړي. د تيرو واقعاتو بيا راياد ول او د ذهني يا شعور په اګاه يا ناپوهانه برخه کې وار ول، د شخص د کړو وړو د کنترول او د ارواېي بې نظميو د خلاصون لپاره، ډيره مهمه وسيله ده.

فرويد به له وګړو سره مرسته کوله څو شاته وهل شوي تمايلات خاطر ته يا حافظې ته راولي، هغه زيار ايسته څو داسې فرصتونه برابر

---

(1) Introspection.

(ċ) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید په دغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع د ورکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده و چې منشأ د دغو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دی.

فروید په دې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر له طریقې څخه کار اخیست. هغه په دې باور و چې په خوب کې شاته وهل شوي تمایلات په بله بڼه څرګندیږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د مطالعې لپاره کولای شو چې له تاکلو نښو او علایمو څخه استفاده وکړو، هغه په څېړنې نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه له مېږي خولې ته متوجه وي د خولې خوځول یا حرکت په کوچني کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته دا تحریکات د بولو محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بولو کولو څخه خوند اخلي، په تدریج سره جنسي غریزه اشیاوو او اشخاصو ته پام ګرځوي په کورنۍ کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پوره ته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه د انسان په ژوند کې ارزنده ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن ناخبره برخه هغه د بهرنۍ نړۍ سره مربوطول او تر یوې اندازې مو په خپله وضعه خبروي. خو ډیر قوي عوامل د ذهن یا شعور په ناخبره او ناآګاه برخه کې دي چې په کړو وړو او افکارو پوره واکمني لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې کبله د سلوک د پوهېدلو پاره باید د دې عواملو کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي . دا عوامل د ځينو تمايلاتو د شاته رولو له کبله ، د شخصيت په نا اګاه برخه کې فعاليت کوي او د دېر وغير عادي سلوکونو ، منشأ او منبع ده د شاته وهلو د توضيح لپاره با د انسان د شخصيت جوړښت د فرويد له نظره مطالعه شي . احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶ .

د دې بحث پايله دا ده چې د روانکاوی اساسي عمل دا دی چې نا روغ کې امکان د خود آګاهی له ناخودآګاهی څخه منځته راوړي .

ځکه چې نهايي علت د ټولو ناحوالو په تنزل د شخصيت کې دی چې له ناخودآګاهی څخه سرچينه اخلي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

د ارواپوهنې دریم قوت

د دې ارواپوهنې بنسټ ایښودونکي هریو کارل راجز[1]، ماسلو[2]، رالومې[3] البوټ[4] او نور دي چې پخپلو دول دول څیړنو د توانیدل چې د دې نوې پدیدې لاره چې دارواپوهنې دریم قوت[5] نومیږي اواره کړي.

هیومنیزم: (د انسان مینه یا بشردوستي)

هیومنیزم[6]، د انسان مینه یا بشر دوستي ده او د تاریخ لرې چې لرغوني زمانې ته ور رسیږي. خو خوب اوان یې په شلمه پیړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا ځومل وخت ځنډ انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې د دې فیلسوف ته ارزښت لري، د موجودیت یا هستۍ[8] پیژندنه ده. په دې فلسفي نظریه کې فرد ازاد دی چې پخپله خپل موجودیت او د ژوند لاره او طریقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla

(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.

(9) Phenomenological.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنا استواره وي په اروا پوهنه کې معنی او اهمیت ورکوي. د هغه په عقیده حیات کل هغه وخت درک کیږي چې فرد ازادانه، د میل او اختیار له مخې د یوې واحدې، مجموعې په شکل، د چاپیریال په ارتباط عمل وکړي. د سارتر دا بیان ډیر مشهور دی چې وایي «زه د خپل ځان انتخاب یم» پوره عبارت د هغه، مقصد په دې هکله څرګند وي. دا کلیت هم د ازادۍ مسوولیت، واقعیت او قدرت الزام لري.

الپورت ډیر معروف اروا پوه هم په دې عقیده دی چې «هستي» یا د «وجود اصالت»، د انسان د ژوند شرایطو ته مانا او ژوره یا ورکوي او د لومړي ځل لپاره د «بشري اروا پوهنې» د پرمختګ لپاره لاره پرانیزي.

بشري اروا پوهنه:

بشري اروا پوهنې د «موجودیت فلسفې» ته په پاملرنې سره ډیرې څیړنې سرته رسولي او له سلوکیانو سره یې د مخالف ذریعې غوره کړې. د دوی په عقیده «د مشهود سلوک طریقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتواري حیوان د سلوک په اساس توصیف کړي».

په واقعیت کې هماغسې چې جان ډیوي د شلمې پیړۍ په پیل کې د سنت پرستانو پرضد قیام وکړ او د هغه زمان د زړه کړې نظام یې تر انتقاد لاندې ونیو او هغه یې ناتوان، غیر موثر او صرف افراطي وښود، د شلمې پیړۍ د دوهمې نیمایي بشر دوستانو هم د سلوکي پوهنځي د پلویانو په مقابل کې را پورته شول. او اعلام یې کړه چې د دوی طریقې بشري ټولنه بې روحه او بې محتوا کوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لازمکنه ده چې د ډېرو نړیوالو جګړو موجبات برابر کړي او بشري تمدن تباه کړي. او همداسې دا یې هم په ګوته کړه چې یوازې سلوک ته پاملرنه، انسان د طبیعي علومو د اصولو او ارکانو تابع ګرځوي. او دا بنګار و تیروته او تجاوز، د ټولو افعالو انسان په امیالو او طبیعت د ے او پایله یې پرته د انسان څخه لرې تیښته بل څه نه دي. نو ځکه د سلوکي طریقو کارول د انسان په مکله، نارسا، نامناسب، خام او سطحي دي. د تجربي علومو طریقه یوازې د سلوک څخه محسوس اړخ مطالعه او څېړي، خو د متفاوتو شخصیتونو، پیچلې اړیکې او ټولنیز نه شي مشخصولی.

بشري اړوا پوهان تجربتي څېړنو سره مخالف نه دي، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او وکولای شي په اطمینان پوره او نوې او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي.

په نفساني او رواني نظره هم لازمه ده چې د ورځې حوادث او پدیدو ته لکه تجربو، احساس او ادراک، مانا او د انسان خُلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي. د داسې مسئلو څېړنه نوی فن او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نلري د دې بیانونو څخه دا پایله لاس ته راځي چې:

په بشري اړواپوهنه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی. که د غوښتنو له مداخلې پرته مغذاناد او

خود مختاره پرېښودل شي خپل ظرفيت سره سم پرمختګ وکړي. په
دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي ددې مسوولیت يې
پخپله غاړه اخلي. نو باید ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اړوا پوهنه اړ پېښنده ګي، هنر دوستي او خپلو ګټګا
وي ته خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د غه
مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبري
سرته ورسیږي او د زده کړې چاپېریال بې له وېرې او ترهې
څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد
د ژوند له حقایقو سره اشنا او مطابقت پیدا کړي، په ارزښتناکه
علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. یوازې همدا
طریقې دي چې د افرادو لپاره که ښوونکي وي که زده کوونکي
مدیر وي یا مسوول د زیار او تجربو له کبله د پرمختګ او لوړتیا
لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اړوا پوهنې له نظره د یوه پرمختللي اموزشي نظام
نهایي موخه دا ده چې ازمویلي او په کار راتلونکي افرادو ته وده
او روزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده
تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون رانه وستل شي. ځکه چې
د اموزشي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصیلاتو
پورې باید د تمایلې په خوځند طبیعت، پر تحول او بدلون، نه
سنتي سکون او تحجر استوار وي. په دې نظام کې باید داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې فضا رامنځته شي چې د فرد په پرمختګ او وده تمامه شي. نوښت او ابتکار د ډېرې موجبات برابر نه کړي. بلکې د هغه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نوځکه یو اړینې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیا وې پوره کړي.

اوس نو که غواړي بقا او دوام سره مینه ولرو باید د ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغییر او بدلون ته معطوف کړو. د دې موخې په وسیله یو تربیه شوی انسان زده کوي چې څنګه زده کړه⁽¹⁾ وکړي. او دا هم ورته ثابتېږي، چې هر ډول معلوماتو سره ځینې اشتباه ګانې هم تړلې وي. څو کمال دا دی چې تېروتنې کمې شي.

په واقعیت کې ځېرېږو او د نویو معلوماتو راټولول دا دومره لاره ده، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهترې او ښه والي تضمینوي.

(1) Learn how to learn.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

اتوکلاين برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ،
شرکت نشر انديشه ، با همکاري موسسه انتشارات فرانکلين ،
1956 ، ايران .
اراسته ،

احسان طبري ، بنياد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .
پارسا ، محمد ، روان شناسي يادگيري بر بنياد نظريه ها ، مو
سسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ايران ، ۱۳۷۲ .
شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي .
سياسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش و پرورش ،
شرکت سهامي طبع و نشر کتب درسي ، ايران ، ۱۳۴۵ .
ردوث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ،
۱۳۴۸ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګليسي اخځ‌ونه:

(1) James. w. The Principles of psychology
1990. N.y : Holt.

(2) Hilgard. E. R. and Brown. G. H. Theories
of learning. (3 rd). New york. Appleton
century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological
Psychology. Newycerk. MC Graw Hill. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus,
ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B.F. Science and Human.
Behavior. 1953.

(7) woodworth. R. S.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې اداري (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

۱. د سند باد پیښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
۲. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایتالیایي یرغلګرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیدا ګل غریبیار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
۱۰. د کمپیوټر اساسات، ویندوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د بنو په سر، د ډاکټر محمد یونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او څېړنه
۱۵. د درملو د استعمال عملي لارښود، ډاکتر مالتې وان بلومردر
۱۶. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور برېښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوړي او نغوتي (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زموږ سره په دې پته په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپروني له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
6.40
HAK
8865
cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

Schools of Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library